

POVEZOVANJE SLOVENSKEGA UČITELJSTVA V NOVI DRŽAVI MED 1918 IN 1921

POVZETEK

V letih vojne je učiteljstvo različnih idejnih usmeritev zavzeto sodelovalo pri vprašanju plač in preskrbe nasploh. V novi državi so s sodelovanjem nadaljevali. Konec leta 1918 so predstavniki treh slovenskih učiteljskih društev (liberalna Zaveza / 'Zaveza avstr. jugoslovanskih učiteljskih društev', katoliško usmerjenja 'Slomškova zveza' ter 'Društvo slovenskih učiteljic') ustanovili 'Učiteljski svet'. Ta skupna nepolitična strokovna organizacija naj bi varovala učiteljstvo vsake korupcije in krivic. Prizadevanje za povezovanje učiteljstva v novi državi je bilo aktualno pri obeh idejnih skupinah učiteljstva. Toda liberalna stran se je že pri nastajanju skupne jugoslovanske učiteljske organizacije (ideja Unije jugoslovanskega učiteljstva) avgusta 1919 uspela uveljaviti kot edina vseslovenska učiteljska organizacija. Tako je liberalna 'Zaveza' postala kar slovenski del julija 1920 ustanovljene jugoslovanske učiteljske organizacije (UJU / 'Udruženje jugoslovanskega učiteljstva, Poverjenišvo Ljubljana'). Slomškova zveza ni pristajala na liberalno usmerjenost skupne učiteljske poklicne organizacije, liberalna stran pa ni sprejemala nadaljnega povezovanja katoliških učiteljev v kulturnem društvu.

Navdušenje učiteljstva ob ustanovitvi Jugoslavije je že leta 1920 zamenjalo razočaranje nad njihovim poklicnim položajem. Med učiteljstvom so se obnovila tradicionalna liberalno-katoliška nasprotja (in prepričanje "šola je verska – ali protiverska"). Kot se je v avstrijskem obdobju katoliška stran spraševala, ali lahko liberalni učitelj poučuje kot je določal šolski zakon (v duhu moralno-religiozne vzgoje), tako je po letu 1920 liberalna stran imela katoliško usmerjene učitelje zaradi njihovega nasprotovanja unitarizmu kar za protidržavne. Obvladovanje učiteljske organizacije je imelo tudi ekonomsko podlago (lastništvo Učiteljske tiskarne), zato je slovensko učiteljstvo šele po slabih izkušnjah s hitro spreminjajočim se političnim režimom komaj leta 1926 preseglo idejna in politična nasprotja z depolitizacijo učiteljske strokovne organizacije UJU.

ABSTRACT

CONNECTION OF SLOVENIAN TEACHERS IN THE NEW STATE BETWEEN 1918 AND 1921

During the war years, teachers of various ideological orientations actively participated in activity on the issue of salaries and provision in general. In the new state, their cooperation continued. At the end of 1918, representatives of the three Slovenian teachers' societies (the liberal association 'Zaveza', the Catholic-oriented 'Slomšek Union'/'Slomškova zveza', and the 'Slovenian Women Teachers Society'/'Društvo slovenskih učiteljic') established the 'Teachers Council'. This common apolitical professional organization was intended to protect teachers against corruption and injustice. Efforts to connect teachers in the new country were on the agenda of both ideological groups. However, when the common Yugoslav teachers' organization

* dr., muzejski svétnik, Slovenski šolski muzej, SI-1000 Ljubljana, Plečnikov trg 1
PhD, Museum Councillor, Slovenian School Museum, SI-1000 Ljubljana, Plečnikov trg 1
E-mail: branko.sustar@guest.arnes.si

(the concept of the Yugoslav Teachers Union) began to form in August 1919, it was the liberal group that managed to establish itself as the only all-Slovenian teachers' organization. Thus, the liberal association 'Zaveza' became the Slovenian section of the Yugoslav Teachers Union (UJU), established in July 1920. The 'Slomšek Union' did not consent to the liberal orientation of the common teachers' organization, while the liberal group refused to accept further grouping of Catholic teachers within the cultural society.

As early as 1920, teachers' excitement at the formation of Yugoslavia was replaced by their disappointment over the status of the teaching profession. The traditional liberal-Catholic contradictions reappeared among teachers (along with the belief that "school is religious – or anti-religious"). If under Austrian rule the Catholic side questioned the liberal teachers' ability to teach in accordance with the School Law (in the moral-religious spirit), the situation was reversed after 1920, when the liberal side saw the Catholic-oriented teachers' opposition to Unitarism as opposition to the state. The control over the teachers' organization also had its economic basis (ownership of the Teachers Printing House), which is why it was not until 1926, following years of negative experiences with the quickly changing political regime, that Slovenian teachers could overcome ideological and political disagreements by means of depoliticizing the teachers' professional organization UJU.

"... draga mati Slavija prihaja." (Slovenski učitelj, 15. 11. 1918)*

"... svojo Jugoslavijo imamo!" (Učiteljski tovariš, 2. 11. 1918)**

Slovenska učiteljska društva, ki so nastajala na Slovenskem zlasti od 1867 sprva za področje posameznih okrajev, so se pri nas povezala leta 1889.¹ Ustanovitev "Zaveze slovenskih učiteljskih društev" je Slovencem, razdeljenim v vrsto dežel kot upravnih enot, pomenila eno od možnosti narodnostnega povezovanja. Pred svojo desetletnico leta 1898 je slovenska učiteljska Zaveza slišala iz ust tedaj novega ljubljanskega škofa Jegliča, da je kar podoba združene Slovenije.² Ko se je po večini liberalno usmerjeno učiteljstvo, posebej pa vodstvo Zaveze odločilo še za tesno politično povezavo z liberalno stranko,³ je tudi katoliško usmerjeno učiteljstvo ob 2. katoliškem shodu

* Zarja bodočnosti, Slovenski učitelj (15. 11.) 1918, 217.

** Pozdravljena, Jugoslavija!, Učiteljski tovariš (2. 11.) 1918, 1.

1 Luka Jelenc, Petindvajsetletnica Zaveze avstrijskih jugoslovanskih učiteljskih društev – spominski spis, Ljubljana 1913. – Tatjana Hojan, 100 let slovenske učiteljske organizacije Ljubljana: Slovenski šolski muzej, 1989.

2 Novemu slovanskemu in slovanskemu škofu Antonu B. Jegliču se je že 25. maja 1898 poklonila delegacija učiteljstva (Juraj Režek, Jakob Dimnik, Engelbert Gangl). Ob predstavitvi delovanja Zaveze slovenskih učiteljskih društev je njihovim predstavnikom vzkliknil: "To je združena Slovenija!" Delegacija je bila z obiskom pri škofu več kot zadovoljna. Anton Bonaventura, Učiteljski tovariš / odslej: UT (1. 6.) 1898, str. 121–123, posebej str. 123.

3 Po zborovanju Zaveze septembra 1899 so pisali, da se "zavedno učiteljstvo" ne le nagiba k stranki, ampak se čuti tudi del Narodno – napredne stranke. Jasno politično usmeritev Zaveze je pokazala izvolitev voditeljev te stranke Ivana Hribarja in dr. Ivana Tavčarja za njena častna člana zaradi zaslug za slovensko učiteljstvo in šolstvo. S tem so javno izrekli zahvalo in odlikovali "ono stranko", ki sta jo vodila. Med učiteljstvom je bilo po pozdravnih telegramih sodeč, to "z oduševljenjem vzeto na znanje". – Po zborovanju našega parlamenta, UT (10. 9.) 1899, 197–198. – XI. skupščina Zaveze, UT (1. 10.) 1899, 205–209, posebej str. 207–208. – B. Šuštar, Župan Ivan Hribar in šolstvo, v: Homo sum ... Ivan Hribar in njegova Ljubljana, Zbornik ob razstavi Mestnega muzeja Ljubljana, Ljubljana 1997, 43–66; B. Šuštar, Verska šola in liberalni duh učiteljev. Z 'Učiteljskim tovarišem' o liberalni in katoliški usmeritvi slovenskega učiteljstva konec 19. stoletja; v: Melikov zbornik, Ljubljana 2001. 635–654.

septembra 1900 ustanovilo učiteljsko Slomškovo zvezo.⁴ Katoliška učiteljska zveza, ki se v obdobju liberalno-nemške koalicije na Kranjskem niti v tej deželi ni mogla prav uveljaviti, je po letu 1908 doživljala razmah. Tedaj je po demokratizaciji volilne pravice katoliška SLS prevzela na Kranjskem deželno oblast, vplivni pa so postali člani Slomškove zveze. Ko je imela zaradi povezave z Nemci moč liberalna stranka, je 1921 pisal katoliški tisk, "tedaj je bilo krščansko učiteljstvo prezirano" in preganjano. Pomagalo ni niti marljivo delo v šoli in zunaj nje, delo na gospodarskem in izobraževalnem področju so jim šteli celo v zlo! Po zlomu moči liberalne stranke se je to seveda obrnilo: "protežirani so bili prej zapostavljeni učitelji 'Slomškarji', zapostavljeni 'Zavezarji'".⁵ Nasprotja med učiteljstvom na Kranjskem, ki jim je bil bližje ali liberalizem ali politični katolicizem so bila v letih pred 1. svetovno vojno zelo glasna, najbolj ob vprašanih vedno premajhnih učiteljskih plač. Ta pregled povezovanja (pa tudi nasprotovanja) učiteljstva različnih idejnih usmeritev v prvih letih jugoslovanske države upošteva predvsem pisanje liberalnega in katoliškega učiteljskega tiska (UT – Učiteljski tovariš, SU – Slovenski učitelj).

1. Sodelovanje učiteljstva med svetovno vojno

Med svetovno vojno se šolstvu ni dobro godilo. "Nastopila je dolga, neplodna doba v veliko škodo šolstvu, v kvar vzgoji naše mladine in v neizmerno gorje nam vsem", so pisali v začetku leta 1918.⁶ Pomanjkanje učiteljstva zaradi mobilizacije številnih učiteljev⁷ in njihovega odhoda na fronto, prostorska stiska šol, veliki vzgojni problemi in posebej stiska vojnih let so namesto nasprotij postavili v prvi plan sodelovanje vsega učiteljstva pri vprašanih preskrbe in vsakdanjega preživetja.⁸ Tako je idejno in organizacijsko razdeljeno učiteljstvo našlo možnosti sodelovanja.

Že med vojno so se med slovenskim učiteljstvom na Štajerskem slišali glasovi za sodelovanje vsega slovenskega učiteljstva in razmislek o pojovni šolski reformi. Ljubljanska Zaveza se je odzvala 19. 5. 1915 s pozivom 'Za skupno delo' in s povezavo učiteljskih društev v "Narodni kulturni svet vseslovenskega združenega učiteljstva." A to je bil le "eleganten udarec v vodo."⁹ Velike besede, organizacijske pobude, a brez

4 Milica Bergant, Poizkusi reforme šolstva pri Slovencih 1919–1929. Od prevrata do uvedbe diktature, Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1958. – Miroslav Stiplovšek, Razmah strokovnega – sindikalnega gibanja na Slovenskem 1918–1922, Ljubljana: Partizanska knjiga, Delavska enotnost, 1979 (posebej poglavje: Huda nasprotja med liberalno Zavezo jugoslovanskega učiteljstva in klerikalno Slomškovo zvezo), 381–392 in 399–400. – Ervin Dolenc, Kulturni boj: slovenska kulturna politika v Kraljevini SHS 1918–1929, Ljubljana 1996. – Mateja Leskovšek, Slomškova zveza 1900–1926, Kronika, časopis za slovensko krajevno zgodovino, Ljubljana 2001, št. 3, 255–282. – B. Šuštar, Učiteljske organizacije na Slovenskem in njihova idejna usmeritev od srede 19. do sredine 20. stoletja, v: Šolska kronika: zbornik za zgodovino šolstva in vzgoje XXXIV/10, Ljubljana: Slovenski šolski muzej, 2001, št. 2, 329–339. – B. Šuštar, Slomškova zveza 1900–1926: doktorska disertacija [Delovanje katoliško usmerjenega učiteljstva na Slovenskem v prvi četrtini 20. stoletja], Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta 2004.

5 Pojasnilo, Slovenski učitelj / odslej: SU (15. 7.) 1921, 119–120 (Tovariš z dežele), navaja pisanje Slovenca, 2. 7. 1921.

6 Zborovanje Zavezine delegacije, UT (11. 1.) 1918, 1.

7 Do junija 1916 so mobilizirali nekaj nad 41,4% kranjskih učiteljev, do konca leta pa še malo več (213 od 487 moških na javnih ljudskih in meščanskih šolah). – Stanje ljudskega šolstva koncem leta 1916. na Kranjskem, SU (15. 9.) 1917, 187.

8 Ljubljanska in okoliška podružnica, SU (15. 9.) 1918, 189–190.

9 Slovenski šolski muzej, Ljubljana, arhivska zbirka, Zaveza avstr. jugoslovanskih učiteljskih društev 1888–1920 / odslej: SŠM, arhivska zbirka, Zaveza, šk. 6, fasc. 34 (leto 1916); 10. Dopis Društva slovenskih učiteljc, Ljubljana 28. 6. 1916; – 12. Dopis Slomškove zveze vodstvu Zaveze, Ljubljana 12. 6. 1916. Objavljen je skupaj z drugimi odgovori na poziv tudi v časopisju: Za skupno delo, UT (14. 7.) 1916. – Za skupno delo, UT (13. 6.) 1916.

prave pripravljenosti liberalne strani in brez rezultatov.¹⁰ Tudi za Slomškovo zvezo povabilo v skupni svet junija 1916 ni bilo zanimivo, saj je njen vpliv "vsestransko napredoval".¹¹ Kljub temu je liberalna Zaveza med vojno poskušala ublažiti ostrino svoje liberalne usmerjenosti in leta 1918 je taktično sprejela sklep, da je kulturni temelj organizacije "krščanska etika in da je vzgoja brez religije nemogoča",¹² kar je olajševalo sodelovanje učiteljskih organizacij.

Bolj uspešno je bilo sodelovanje pri vprašanih urejanja plač, draginjskih podpor in dodatkov ter konkretne preskrbe. Začetek vojne je 1914 preprečil že pripravljeno zakonsko ureditev učiteljskih plač na Kranjskem pa tudi v Spodnji Avstriji, saj bi deželne finance "v teh časih" tega ne zmogle.¹³ Učiteljem so deželni zbori tako odobraval le draginjske podpore. Kot je razumeti kratko vest v 'Slovenskem učitelju' je bilo avgusta 1915 na Kranjskem konec s tako kritizirano delitvijo doklad 'po previdnosti' deželnega zbora. Ta je 9. 8. 1915 sklenil, da vsemu učiteljstvu izplačujejo 25% draginjsko doklado (dodatek), ki so jo dovolili najprej oženjenim učiteljem, nato decembra 1912¹⁴ še večini samskega učiteljstva, a različno visoke: od 10 do 25% temeljne plače. Zaradi visoke draginje so od avgusta 1915 izplačevali vsemu dejansko službujočemu učiteljstvu na Kranjskem enako draginjsko doklado.¹⁵ Tedaj je bilo konec znamenitih draginjskih doklad, ki jih je deželni zbor dovolil "po svoji previdnosti" 25% doklado so dali tudi tistemu učiteljstvu, ki je dotlej ni dobivalo. Kot razkriva objavljena spomenica "Dejanja govore!" je učiteljstvo vznemirjala različna višina doklade. Kriterij 'previdnosti' je pomenil bolj naklonjeno obravnavo članov Slomškove zveze, ki so prejeli višjo doklado.¹⁶ Večje podpore je bilo deležno učiteljstvo, vneto za krščansko vzgojo mladine in prosvetno delo med ljudstvom, med prezrtimi pa so bili tudi taki, ki jim pri delu v šoli ni bilo kaj očitati, a pri volitvah niso pokazali katoliške zavesti.¹⁷ Realni dohodki učiteljstva so bili kljub temu poenotenju draginjskih doklad vsem na 25% vse manjši zaradi vedno večje draginje. Nič manj hudo kot z denarjem ni bilo s hrano, pa tudi z obleko in zlasti obutvijo. Tako je Deželno slovensko učiteljsko društvo julija 1918 pozvalo učiteljstvo, da ustanovi v okrajih skupni aprovizacijski odbor po zgledu ljubljanskega združenega učiteljstva.¹⁸ Aprovizacijski odbor kranjskega učiteljstva je tako uspešno deloval na področju preskrbe.¹⁹ Prav gospodarske in aprovizacijske zadeve so zblížale različne struje med učiteljstvom tudi v drugih deželah.²⁰

¹⁰ SŠM, Zaveza, šk. 6, fasc. 34 (leto 1916); 47. Pismo Flerèta vodstvu Zaveze, Letuš, 28. 12. 1916.

¹¹ Iz odborove seje 'Slomškove zveze' dne 10. junija 1916, SU (15. 6.) 1916, 137–138.

¹² Tridesetletnico, SU (15. 9.) 1918, 187. To je SU sprejel z navdušenjem, saj so dotlej videli 'Zavezo' "na svobodomiselni, kulturnobojni poti". Zavedali pa so se, da nekaj pomeni šele uresničevanje sprejete programske točke v šoli.

¹³ Učiteljske zadeve, SU (15. 1.) 1915, 23.

¹⁴ Slomškova zveza za Gorenjsko, SU (15. 12.) 1912, 283. – Draginjske doklade, SU (15. 12.) 1912, 283. – Učiteljstvu na Kranjskem, UT (8. 2.) 1912, 1; Kaj je z draginjskimi dokladami za učiteljstvo?, UT (1. 3.) 1912, 3. – Zakaj deželni odbor kranjski ne nakaže ..., UT (5. 7.) 1912, 2. – Do 20. 12. 1912 so doklade (UT je zapisal 'klerikalni Miklavž') že razdelili, saj je tedaj o njih poročal UT.

¹⁵ Draginjska podpora, SU (15. 1.) 1913, 19.

¹⁶ Draginjska doklada, SU (15. 9.) 1915, 203. – V mesečnih obrokih, n.d., 203.

¹⁷ Od 365 učiteljic in učiteljev, ki so dobili te doklade, jih je bilo v Slomškovi zvezi 244 (66,8%), nečlanov pa 121 (dobrih 33%).

¹⁸ Dejanja govore!, Spomenica o položaju kranjskega učiteljstva. Izdalo in založilo Slovensko deželno učiteljsko društvo v Ljubljani, 1913. – SU (15. 2.) 1913.

¹⁹ SŠM, Zaveza, šk. 10, fasc. 38, 1918; 18, Dopis Deželnega Slovenskega učiteljskega društva 30. 7. 1918. – "Obvestite o Vaših namenih tudi podružnico 'Slomškove zveze', ako obstoji v Vašem okraju. V slogi je moč!"

²⁰ Glavna skupščina 'Slomškove zveze', SU (15. 12.) 1918, 242–248. – A., Občni zbor Slomškove zveze, UT (29. 11.) 1918, 4.

²¹ Nevtralna učiteljska društva, SU (15. 10.) 1918, 208–209. – Na Zgornjem Avstrijskem so se slišali tudi

Ko je Kranjski deželni odbor s 1. 1. 1918 ukinil učiteljstvu vojno-draginjske doklade, so se člani Slomškove zveze skupaj z Deželnim slovenskim učiteljskim društvom, spet prizadevali zanje.²¹ "Združene kranjske učiteljske organizacije" (Deželno Slovensko učiteljsko društvo tudi kot član Zaveze, nemški Krainischer Landeslehrerverein, Slomškova zveza) so se dogovorile za skupni nastop na shodu vsega kranjskega učiteljstva v Ljubljani, ki so ga poimenovali "*krušna manifestacija*". Slomškova zveza je resolucije shoda nekoliko dopolnila, zahtevali pa so "*dostojen, resen, a odločen*" nastop učiteljstva.²² Shod je policija prepovedala, a v Mestnem domu so 5. 9. 1918 sprejeli resolucije o vojno-draginjski dokladi za leto 1918 in za realizacijo nabavnega prispevka učiteljstvu. Sodili so, da sta deželna in centralna vlada odgovorni in krivi za možne posledice. Bojeviti nadučitelj A. Germek je celo predlagal stavko učiteljstva, čemur je pozneje Slomškova zveza nasprotovala.²³ Ko je šla večina od 600 navzočih "*po mestu*", jih je na Wolfovi zadržal policijski kordon. Pred Prešernovim spomenikom je nato učiteljstvo zapelo 'Lepo našo domovino' in 'Hej Slovani' in manifestacijo sklenilo na vrtu tedanjega hotela Štrukelj.²⁴ Kranjska učiteljska društva so sodelovala še naprej z vlogami na deželno oblast. Res je 1. oktober prinesel učiteljstvu na Kranjskem tako težko pričakovano podporo, a je vprašanje, koliko je pri draginji denar tudi zalegel. Skupna skrb je veljala že podpori za leto 1919 in pri tem so računali na sodelovanje državnih poslancev in deželnega odbora.²⁵

2. Skupni nastop učiteljstva v novi državi jeseni 1918

"*Kako nepričakovano se je vse zasukalo!*" je začel urednik Čadež uvodnik enajste številke 'Slovenskega učitelja' (15. 11.) leta 1918. Pod naslovom 'Zarja bodočnosti' je kazal "*na zarjo boljše bodočnosti, ki nam naznanja blagodejni mir, obenem pa težko pričakovano rešitev iz stoletnega hlapčevstva.*" Kar so imeli za mladostne sanje, se je porajalo pred njimi kot dejstvo: "*draga mati Slavija prihaja.*" Ob mirovnih poteh Rima in Washingtona, miru temelječem na pravicah narodov, se je "*na razvalinah stare državne oblike*" gradila "*za nas*" nova hiša in "*slovansko pleme*" je prihajalo iz vojne kot zmagovalec. Porajajočo Jugoslavijo naj postavijo "*na trdno skalo strahu božjega*" in na trdni temelj pravičnosti in krščanske ljubezni. Če bi jo postavili na človeške strasti, na sebičnost in krivico, "*na ureditev brez Boga*", pa bi jo postavili na pesek, sovražni viharji bi jo podrli in "*grozna bi bila njena podrtija*", je sklenil uvodnik z biblično mislijo škofa Jegliča.²⁶

"*O čemer so sanjale naše duše, to stoji sedaj uresničeno pred nami: svojo Jugoslavijo imamo!*" se je pričel uvodnik v liberalnem 'Učiteljskem tovarišu' 2. 11. 1918. V tem zapisu pod naslovom 'Pozdravljena, Jugoslavija!' je čutili veliko veselje nad rojstvom svoje domovine države SHS in opravljenim delom učiteljstva "*za prebujo narodne*

glasovi o združenju učiteljstva v skupno gospodarsko organizacijo brez politike. A tako 'Katoliško deželno učiteljsko društvo' kot 'Deželno učiteljsko društvo' sta to zavrnili, poudarjali pa sodelovanje v gospodarskih vprašanjih in pri učiteljskih plačah.

- 21 Glavna skupščina 'Slomškove zveze', SU (15. 12.) 1918, 242–248. – A., Občni zbor Slomškove zveze, UT (29. 11.) 1918, 4.
- 22 Iz odborove seje, SU (15. 9.) 1918, 189. – Kranjskega učiteljstva boj za kruh, UT (20. 9.) 1918, 1.
- 23 V zgodovino petega leta vojne, SU (15. 9.) 1918, 189–190. – Anton Germek, roj. 1877, nadučitelj v Krašnji pri Lukovici.
- 24 Kdo bi si mislil!, SU (15. 9.) 1918, 191. – Prvi oktober, SU (15. 10.) 1918, 208. – Pošteno poročanje, SU (15. 4.) 1919, 104. Gre za poznejši hotel Turist, današnji Cityhotel na Kolodvorski ulici.
- 25 Kranjskega učiteljstva boj za kruh, UT (20. 9.) 1918. – Prvi oktober, SU (15. 10.) 1918, 208. – Da ne bo prepozno, SU (15. 10.) 1918, 208. – Pošteno poročanje, SU (15. 4.) 1919, 104.
- 26 Č.adež, Zarja bodočnosti, SU (15. 11.) 1918, 217.

zavednosti". Hkrati pa razberemo tudi pripravljenost učiteljstva za kulturno delo in vsakršno sodelovanje z narodno vlado.²⁷ Prav tisti sobotni dan 2. 11. se je učiteljstvo liberalne in katoliške usmeritve že zbralo na skupnem zborovanju in po celodnevnikih razpravah pripravilo spomenico narodni vladi SHS z nasveti o narodnem šolstvu v Sloveniji v 12. točkah. Spomenico sta kot predstavnika podpisala za Zavezo jugoslovenskega učiteljstva (dotedanjo Zavezo avstrijskega jugoslovenskega učiteljstva) Luka Jelenc in za Slomškovo zvezo Ivan Štrukelj.

Obmejno šolstvo, šolski kataster, kritičnost do šolskega nadzorstva, konferenca o šolstvu, ureditev in poenotenje šolstva, njegova slovenizacija, skrb za tečaje za "*priučitev srbohrvatskega jezika*" in na koncu prejemi učiteljstva, so bili osrednji del vsebine spomenice, ki je predvidevala pri tem sodelovanje učiteljskih organizacij. Odpisništvo učiteljstva (predstavnika Zaveze L. Jelenc, E. Gangl in Slomškove zveze Fr. Fabinc, Avg. Pirc) je naslednji dan izročilo spomenico predsedniku narodne vlade dr. Josipu Pogačniku, pri čemer sta se obe strani strinjali, da je potrebno reševanje materialnega vprašanja.²⁸ Pogačnik je naprosil učiteljstvo, da "*vzdrži v tej hudi in nevarnosti polni prehodni dobi v domačih krajih absoluten mir in red.*" Učiteljske organizacije naj bi poskrbele tudi, "*da se našega ljudstva ne polasti boljševizem, ki se že tuintam razliva v grozeče oblike.*"²⁹ Pričakovanja učiteljstva v novi, narodni državi so bila velika.

Na povojni položaj učiteljstva v Sloveniji je vplivala Narodna vlada SHS / Deželna vlada za Slovenijo (do julija 1921) kot najvišja upravna oblast in posebej v njej poverjenik za uk in bogočastje dr. Karel Verstovšek. Ostal je na tem položaju (razen trimesečne prekinitve konec leta 1919 in v začetku 1920) do srede decembra 1920, ko je odstopila Deželna vlada dr. Janka Brejca. Liberalci so nato Deželno vlado v duhu državnega centralizma preoblikovali v uradniško izpostavo centralne vlade. Razvoj od centralne oblasti še manj samostojne Pokrajinske uprave za Slovenijo (avgust 1921) so zaznamovali pozneje posamezni šefi prosvetnega oddelka, višji šolski svet in šolski nadzorniki, posebej pa strankarska sestava teh organov. Nanje so vplivale spreminjajoče se vladne koalicije v Beogradu. Tako je bilo od konca leta 1920 do nastopa dr. Lončarja kot prosvetnega šefa v Sloveniji sredi leta 1925 obdobje 'kulturnega boja' s pretežno liberalnim političnim pritiskom na šolstvo (v katerem je imela privilegirani položaj učiteljska Zaveza, pozneje ljubljansko poverjeničstvo UJU / Udruženja jugoslovenskih učiteljev). Leta 1924 je, sicer za kratek čas, prevzela prosvetno oblast SLS in z njo je dobila izjemen položaj Slomškova zveza.³⁰ Čeprav je pri nas prevladoval politični katolicizem s SLS, pa je bilo učiteljstvo večinsko liberalno usmerjeno in so člani katoliške Slomškove zveze predstavljali manjšino.³¹ Spreminjajoči se politični položaj je na

27 Pozdravljena, Jugoslavija!, UT (2. 11.) 1918, 1.

28 Spomenica narodni vladi SHS, UT (4. 11.) 1918, 1. – Boj za kruh – dobojevan! UT (3. 1.) 1919, 1. Narodna vlada SHS je 30. 12. 1918 izenačila in uredila plače učiteljstva.

29 Spomenica narodni vladi SHS, UT (4. 11.) 1918, 1. – Za izdelavo katastra šol so, če bi se narodna vlada odločila zanj, oblikovali izvršni odbor predstavnikov obeh društev – V razburkanemu času je bila na konferenci voditeljev ljubljanskih in bližnjih okoliških šol 10. 11. 1918 v ospredju podivjanost in posurovelost mladine, saj so želeli, da se odpravijo "*nevarni izgredi in pustolovsko početje mladine*", SU (15. 1.) 1919, 16.

30 M. Bergant, Poizkusi; E. Dolenc, Kulturni boj.

31 Podružnice Slomškove zveze so delovale predvsem na nekdanjem Kranjskem. Konec leta 1919 je štela Slomškova zveza na Slovenskem skoraj 500 učiteljev in učiteljic (liberalna Zaveza pa 2200, pri čemer so bili posamezni učitelji včlanjeni pri obeh, nekateri pa nikjer), leta 1922 pa je bilo v Slomškovi zvezi 406 učiteljev in učiteljic. Občni zbor 'Slomškove zveze', SU (15. 2.) 1920, 35. – Anica Lebar, Občni zbor Slomškove zveze dne 27. decembra 1922, SU (1. 2.) 1923, 27–32. – Vabilo na občni zbor: Občni zbor Slomškove zveze, SU (15. 12.) 1922, platnice /2/. – Število slovenskega organiziranega učiteljstva, UT (28. 1.) 1920, 4.

osnovnošolsko učiteljstvo vplival zaradi politične razcepljenosti njihovega strokovnega organiziranja bolj kot bi sicer.

Poverjenik za uk in bogočastje dr. Karel Verstovšek, ki je bil imenovan 31. 10. 1918, se je kmalu po prihodu v Ljubljano 14. 11. srečal z vabljenimi predstavniki učiteljstva (Zaveze, Slomškove zveze in zastopniki učiteljskega društva) na pogovoru o temah v spomenici (razen določil o nadzorstvu in konferenci o šolstvu). Zastopniki obeh društev (Luka Jelenc, Ignacij Križman, Franc Fabinc) so poverjenika Verstovška ponovno obiskali 26. 11.³² Kot kaže uredba o draginjskih dokladah so bili obiski za učiteljstvo uspešni.³³ Na spremembe v šolstvu so opozorile tudi drobne vesti v listu 'Slovenski učitelj'. Posebej so zapisali, da je Deželni šolski svet v Ljubljani razširil svojo pristojnost na vse ozemlje Narodne vlade SHS v Ljubljani. Začela se je slovenizacija šolstva. Pričeli so z zamenjavami: višja realka je dobila novo vodstvo, nadzorstvo nemških šol na Kranjskem je prevzel slovenski deželni šolski nadzornik.³⁴ Ljubljana je dobivala povsem slovensko podobo. "Ko je bila proglašena 'Narodna vlada' je zavel takoj drug veter. Nemštvo, ki se je le s silo in umetno vzdrževalo, kopni in gine." Nemški dekliška in deška šola sta se "čez noč prelevili", težav pa niso pričakovali, saj so otroci tako po ulicah večinoma le slovensko "ščebetali".³⁵

V svoji spomenici je učiteljstvo zahtevalo tudi, da naj bo ljudska šola pod strokovnim nadzorstvom ljudskošolskega učiteljstva, saj so imeli dotedanje nadzorstvo gimnazijskih profesorjev za nestrokovno, "krivično, nedemokratično in nasilno!"³⁶ Vprašanji demokratičnosti in preoblikovanja šolstva sta spremljali pedagoški tisk prvih povojnih let. Pri tem je 'Slovenski učitelj' pisal o pričakovanju takih sprememb v šolstvu, ki jih bodo oblikovali jugoslovanstvo, demokratičnost in nerazdružljivost življenja in šole.³⁷ A pri sodelovanju ni vse teklo gladko. Načelnik Slomškove zveze je dobil besedilo spomenice v podpis 3. 11. 1918 tik pred odhodom odposlanstva k Narodni vladi, zato so v svojem glasilu ugovarjali pisanju o šolskem nadzorstvu. Zanimiva pa je podobnost te navedbe v spomenici s Fabinčevo izjavo v predavanju na zborovanju Slomškove zveze.³⁸ Poleg kritičnih besed o "zagrizenemu šusterčijancu" (Franu Jakliču) so v 'Slovenskem učitelju' tudi zapisali, da so se o spomenici predstavniki Zveze in Slomškove zveze 2. 11. posvetovali ves dan. Odločno spomenico Narodni vladi o položaju učiteljstva so predstavili v 'Učiteljskem tovarišu' čisto v duhu časa in utemeljevali svojo

32 Razgovor o naši spomenici!, UT (15. 11.) 1918, 1. Zastopniki Zaveze (Jelenc, Gangl), Slomškove zveze (Sadar, Fabinc, Kleinmayr) in učiteljskega društva (ravnatelj Dokler, vadnični učitelj Krulc in vadm. učiteljica Štupčeva). Na pogovoru je sodeloval tudi deželni šolski nadzornik dr. Opeka. – Deputacija ... UT (20. 11.) 1918, 1.; Prva beseda, n.d. 1–2. – Ervin Dolenc, Karel Verstovšek kot poverjenik za uk in bogočastje v Narodni in Deželni vladi v Ljubljani 1918–1920, ČZN, 66/2, Maribor 1995, odslej: E. Dolenc, Karel Verstovšek, 285.

33 Št. 9655, Naredba poverjenika ..., SU (15. 1.) 1919, platnice 3–4/. Z naredbo poverjenika 18. 12. 1918 so bile urejene učiteljstvu draginjske doklade do 30. 6. 1919.

34 Voditelj in poverjenik, SU (15. 11.) 1918, 235. – Delokrog deželnega šolskega sveta, SU (15. 11.) 1918, 235. Višja realka v Ljubljani, SU (15. 11.) 1918, 235. – Z ljubljanske realke, UT (29. 11.) 1918, 5. Dr. Henrik Swoboda je bil tudi urednik lista 'Laibacher Schulzeitung'. – Nemške šole, SU (15. 11.) 1918, 235.

35 Ljubljana, SU (15. 11.) 1918, 235.

36 Pametno besedo, SU (15. 1.) 1919, 20. – S temi zahtevami so osnovnošolski učitelji uspeli, saj sta postala sredi junija 1919 višja šolska nadzornika Engelbert Gangla in Fr. Gabršek, ki sta bila iz njihovih vrst. K višjemu šolskemu svetu, SU (15. 6.) 1919, 150. – Upokojitev oblastnega šolskega nadzornika E. Gangla, UT (3. 5.) 1928, 2.

37 F. Fabinc, Pedagoški Letopis ... SU (15. 3.) 1920, 63.

38 – "S sistemom morajo pasti tudi osebe. Kdor je bil v stari Avstriji patriot, je danes kot Jugoslovan hinavec in obratno." A., Občni zbor Slomškove zveze, UT (29. 11.) 1918, 4. – Besed zapisanih v UT ni v objavljenem besedilu predavanja v SU 1919 št. 1. in 2, smiselno pa bi lahko bile izgovorjene, lahko pa jih je tako oblikoval poročevalec.

nastop: "Tudi 'boljševiški nastop' je produkt treznega premisleka." Nato je v prvi številki leta 1919 tudi 'Slovenski učitelj' potrdil, da so pri pripravi spomenice Fabinc, Pirc in Sadar odlično in prijateljsko sodelovali "s tovariši iz 'Zaveze'".³⁹

Pri Zavezi so hoteli prve tedne Jugoslavije vpeljati "jakobinske razmere za Slomškarje", hkrati pa so vpili zoper Šušteršičev sistem. A že po prvih tednih jih je minila "prehodna vročica", saj je bila večina učiteljstva zoper takšna nasprotovanja med njimi.⁴⁰ Sredi novembra 1918 so v 'Slovenskem učitelju' pisali kar o boljševiškem nastopu tovarišev v 'Zavezi' proti posameznim članom 'Slomškove zveze'. Na udaru so bili posebej okrajni šolski nadzorniki z deželnim šolskim nadzornikom. "Žalitev posameznih naših članov – je žalitev celotne naše organizacije!" so se zanje odločno postavili v bran. Saj so bili "zavzeti za napredek našega šolstva in katoliške vzgoje", strokovno usposobljeni in pošteni. Nekateri med njimi pa so bili "naravnost vzor pravih nadzornikov."⁴¹ 'Učiteljski tovariš' je polemiziral s takšnimi stališči urednika 'Slovenskega učitelja' kateheta A. Čadeža, ki je z januarско (1919) številko 'Slovenskega učitelja'⁴² sklenil dolgoletno urejanje revije. V Slomškovi zvezi je v prevratnih dneh tudi prišlo do velikih sprememb. Za glasilo Slovenski učitelj je nato skrbel voljen odbor, ki je glavno skrb za urejanje lista poveril F. Fabincu.⁴³

Neposredno po koncu svetovne vojne je med nasprotnima učiteljskima organizacijama veljalo neko premirje in sodelovanje, kakor je veljalo tudi med političnimi strankami.⁴⁴ Poleg skupnega delovanja učiteljskih društev so se med učiteljstvom novembra 1918 še okrepili organizacijski stiki. Ti so potekali vsaj od maja 1918, ko je deželno Slovensko učiteljsko društvo v Ljubljani povabilo Slomškovo zvezo na sestanek in k skupni seji odbora 17. 11. 1918. Slomškarje so liberalno usmerjeni učitelji vabili in od njih so pričakovali konkretne predloge: "naše stvari dozorevajo, ne moremo več čakati". K naglici so jih nagovarjali prehitvejoči dogodki in niso želeli, da jih prehitijo nepripravljene v škodo "našemu stanu in šolstvu".⁴⁵ Po svoje preseneča, da so razgovori o povezovanju potekali z Deželnim slovenskim društvom, ne pa z Zavezo, kar je bilo pri liberalno usmerjenem učiteljstvu povezano z njihovim sprejemanjem Slomškove zveze kot društva delujočega le na Kranjskem. Če so pri vprašanih učiteljskih plač slovenski učitelji v vojnih letih sodelovali tudi z nemškim Kranjskim učiteljskim društvom (Krainischer Landeslehrerverein), to po koncu avstrijskega obdobja ni bilo

39 F. Fabinc, Reforma ljudske šole, SU (15. 1.) 1919, 2–5 in (15. 2.) 25–28. Navedba je v uvodu, n.d. 2.

40 Kar 98% učiteljstva je odklanjalo "vsako stanovsko mesarjenje, če bi tudi bilo prebarvano z jugoslovansko trikoloro, a bi naš stan ravno tako ubijalo kakor pod črno-žolto zastavo." Da se razumemo! SU (15. 5.) 1919, 124.

41 Na stari tūr?... SU (15. 11.) 1918, 232

42 Polemika. Labodja pesem kateheta A. Čadeža, urednika 'Slovenskega učitelja', UT (29. 11.) 1918, 5–6. – V 12. številki (15. 12.) 1918 je 'Slovenski učitelj' objavil Poslovilo urednika Čadeža (264) in izjavo katehetskega društva (Naše glasilo, 248), da prepuščajo učiteljstvu ves list ("Slovenskega učitelja" bodo s prihodnjim letom urejali učitelji sami.), članke katehetske vsebine pošiljajo v 'Vzajemnost', hkrati pa so vabili duhovnike, da še podpirajo učiteljsko glasilo na krščanskih načelih. Slovo urednika in katehetov od lista je bilo na tej ravni izpeljano korektno. – Čadež je list urejeval 11 let in želel blagoslova vsem, ki bodo urejali 'Slovenskega učitelja' v smislu Slomškovih načel v verskih, vzgojnih in narodnih zadevah. – Zahvala, SU (15. 1.) 1919, 23.

43 Iz odborovih sej 'Slomškove zveze', SU (15. 12.) 1918, 262–263. Že pred 15. 12. 1918 so se lotili glasila. Izvolili so literarni odsek (Štrukelj, Fabinc, R. Pečjak, Sadar, Dragan in Anica Lebar), ki je urejanje lista poveril F. Fabincu, upravo pa Laberniku. Tedaj je bil v vodstvo SLS izvoljen Štrukelj, da je kot predsednik Slomškove zveze zastopal interese učiteljstva, a ni smel prevzeti mandata od stranke, "da nima vezanih rok".

44 M. Bergant, Poizkusi, 8–9. – M. Stiplovesek, Razmah, 392.

45 SŠM, Zaveza, šk. 10, fasc. 38, 1918; 27. dopis Deželnega Slovenskega učiteljskega društva v Ljubljani Slomškovi zvezi (koncept), 12. 11. 1918 in Poštno-prejemni list (poslano Jakliču v Dobrepolje) 17. 5. 1918.

več upoštevanja vreden faktor in je delilo usodo svojega glasila Laibacher Schulzeitung, ki je ugasnilo ob koncu leta 1918.

Na liberalni strani so sredi novembra 1918, ob navdušenju za novo dobo v Jugoslaviji, predlagali tudi stanovsko združevanje, ki pa ni bilo brez nasprotovanja organizaciji katoliško usmerjenega učiteljstva. Članek v 'Učiteljskem tovarišu' pod naslovom 'Zedinimo se!' je imel zaradi ukinitve dežel vsa deželna učiteljska društva za nepotrebna (pri nas npr. Deželno slovensko učiteljsko društvo v Ljubljani, Zveza slovenskih učiteljev in učiteljic na Štajerskem), osrednja organizacija učiteljstva naj bo Zaveza. "Kaj pa Slomškova Zveza?" Ta je nastala zaradi političnih razmer v najbolj žalostnem obdobju slovenskega šolstva, ko je prevladoval "grd oseben boj, ki so ga netile podivjane politične strasti v veliko škodo našemu šolstvu in učiteljskemu stanu." Po pisanju Zaveze ni imela Slomškova zveza svojih podružnic niti po vseh okrajih na Kranjskem, zato ni zastopala niti vsega kranjskega učiteljstva, niti "ni bila nikdar zastopnica ljudskega učiteljstva po vsem slovenskem delu Jugoslavije." Slomškovi zvezi pisec članka ni priznaval enakopravnosti z Zavezo. Slomškovi zvezi je bilo sicer možno "še dalje hoditi svoja pota in cepiti moči" kot zastopnici političnih (ne stanovskih) interesov včlanjenega učiteljstva. Zato je predlagal, da naj se kar razdruži, člani pa pristopijo v Zavezo, ki naj se poveže z učiteljskimi zvezami v Splitu, Zagrebu, Sarajevu in Beogradu.⁴⁶ Engelbert Gangl je zatem ponovil poziv s pesniško donečo napovedjo, da bo nad učiteljstvom "izrečena strašna obsodba zanamcev, ako ne izvršimo najnujnejšega dela sedanjosti: združenja vsega jugoslovanskega učiteljstva!"⁴⁷

Skupno delovanje učiteljstva in prizadevanj 'Slomškove zveze' in 'Zaveze' je konec leta 1918 obrodilo lepe sadove. Pravzaprav nepričakovano, saj bi finančne zahteve učiteljstva Narodna vlada v prevratnih časih lahko utemeljeno odpravila, saj tedaj čas res ni bil primeren za urejanje učiteljskih plač. A 30. december je bil za učiteljstvo zgodovinski dan, kar začetek 'nove dobe', kot so pisali učiteljski listi. Predstavniki katoliške 'Slomškove zveze' (Pirc, Fabinc, Dragan) in liberalne 'Zaveze' (Jelenc, Gangl) so v poverjeniku za pouk in bogočastje dr. Karlu Verstovšku našli takoj moža, "ki je tudi v srcu naklonjen učiteljstvu, kar je najlepše pokazal z dejanjem." Na Verstovškov predlog so 30. 12. 1918 na seji Narodne vlade SHS soglasno sprejeli izenačenje dohodkov učiteljstva s plačami državnih uradnikov "kategorije B". 'Slovenski učitelj' je že v prvi januarski številki 1919 objavil preglednico plač, ki se je pričela s 1600 K (provizorična plača pred strokovnim izpitom) in se dvigovala z leti (do 35 let službe) do 4800 K, z dodatki pa še nekaj več. Tako je učiteljstvo končno dočakalo uresničitev dolgoletnih prizadevanj, ko jih oblast ni le odpravila z lepimi besedami obljub. Na vrsti so bili učitelji kot kulturni delavci, da delajo "na stanovski samovzgoji in osredotoči(jo) vse svoje moči v šoli."⁴⁸

46 Zedinimo se!, UT (15. 11.) 1918, 2. – "Zaveza lahko govori danes v imenu učiteljstva v celokupni Sloveniji, v kar ni pooblaščen Slomškova Zveza", saj ni imela podružnic v vseh slovenskih pokrajinah. "Ob Soči, Dravi in Muri se ni mogla utrditi; posamezni pojavi tod okrog so kmalu izginili." – Deželno slovensko učiteljsko društvo v Ljubljani, ust. 1869 (A. Praprotnik) je delovalo do 31. 3. 1920 (preds. Juraj Režek). Deželno slovensko učiteljsko društvo v Ljubljani, UT (15. 4.) 1920, 3 – Odbor je na seji 23. 3. 1919 sklenil predlagati občnemu zboru razpust društva. To so imeli za pravilen odnos učiteljstva do narodne države in podpirali "vsak pokret učiteljstva ... identičen z državno mislijo", deželna društva so bila dolžna, "da pokažejo pot k centralizaciji šolstva" s centralizacijo društev "v eni sami Uniji." SŠM, Zaveza, šk. 10, fasc 38, 1919 (koncepti).

47 E. Gangl, Pod isti prapor!, UT (29. 11.) 1918, 2–3. ... "vse od Soče do Vardarja, od Gospe Svete do Kosoega polja"...

48 Razvidnica plač, SU (15. 1.) 1919, platnice /2/. – Nova doba, SU (15. 1.) 1919, 21.– Boj za kruh – dobojevan! UT (3. 1.) 1919, 1 in Nove plače učiteljstva, UT (31. 1.) 1919, 3; Naredba celokupne deželne vlade za Slovenijo, UT (21. 2.) 1919, 4–5.

3. Spremembe v Slomškovi zvezi in vprašanja povezovanja učiteljstva 1918–1919

V isti številki lista 'Učiteljski tovariš', ki je 2. 11. 1918 prinesel na naslovnici "Po-zdravljena, Jugoslavija!", so objavili tudi članek "Ubežni kralj", s katerim so pospremili deželnega glavarja dr. Ivana Šusteršiča, ko je ta 25. 10. zapustil "*svoj dvorec in svojo deželo*." Ob tem so v listu napadli Frana Jakliča, ki je bil edini državni poslanec še vedno povezan s Šusteršičem, se z njim vred ločil od Jugoslovanskega kluba "*in pro-stovoljno vstopil v krog izdajalcev domovine!*" Na izbiro besed v tem času res niso pa-zili. Posebej so voditelju Slomškove zveze F. Jakliču očitali glasovanja v zvezi z učiteljskimi plačami in abstinenco na shodu kranjskega učiteljstva 5. 9. 1918. Vrsta očitkov avstrijakantstva je veljala tudi nekaterim vidnejšim članom Slomškove zveze. (F. Lavtižarju,⁴⁹ K. Simonu,⁵⁰ Jegliču). Ti "*najzvestejši pristaši Šusteršičeve strančice*" in njegove politike so bili tako nesprejemljivi za liberalno stran, da je Zaveza v objavljenem povabilu Slomškovi zvezi za skupno delovanje izrecno navedla, naj za dva ali tri zastopnike ne izberejo koga od naštetih.⁵¹ Slomškova zveza je to tudi upoštevala. Pravzaprav so bili napadi na omenjene člane Slomškove zveze stalnica pisanja lista liberalno usmerjenega učiteljstva in kakšen od hudih očitkov tega pisanja (npr. denunciacije) se je kasneje izkazal za neutemeljenega.

Svojo organizacijo katoliškemu učiteljstvu! Ko je Fran Jaklič, poslanec in pristaš Šusteršičeve smeri v SLS, sicer tudi "*ustanovnik in vseletni predsednik Slomškove zveze, ... odložil predsedništvo*",⁵² je osrednji odbor te učiteljske zveze 2. 11. 1918 izvolil za začasnega predsednika Ivana Štruklja. Tedaj so potekali tudi razgovori učiteljskih organizacij o spomenici narodni vladi o ljudskem šolstvu. Člani 'Slomškove zveze' so pripravljali občni zbor za 21. november. Menili so, da je ob gradnji temeljev "*nove države Jugoslavije*" nujno, da se tudi njihova organizacija "*zgane za novo intenzivno delo*".⁵³ Prvi občni zbor Slomškove zveze v Jugoslaviji je 21. 11. 1918 postavil članstvo na lastne noge, prinesel pa je tudi "*nekatera nesoglasja*". Z navdušenim pozdravom Jugoslaviji "*v jugoslovanskem duhu edinstva in bratstva*" ('Slovenski učitelj') in slovenskemu učitelju, ki je bil v prejšnji državi "*največji trpin*" tudi zaradi birokratizma, je pričel zborovanje predsednik Štrukelj. Posebej so omenjali skupno posvetovanje z Zavezo in sodelovanje s poverjenikom dr. Verstovškom⁵⁴ in spomenico učiteljstva na-

49 Kaj očitajo Lavtižarju?, SU (15. 3.) 1920, platnice /4/. – Odgovarjali so na očitke UT št. 10 o zahtevah učencem, da znajo cesarsko pesem. "*Toda če se postavljate na stališče, da je bil Lavtižar denunciant, potem je vsa klika iz 'Učiteljske Tiskarne' sestavljena iz samih denunciantov.*" Omenjali so Dimnikova letna poročila. Bili so še prepričani, da je imela tudi omenjena 'klika' med svojimi prijatelji nadzornike, ki so naredili kakšno podobno hudodelstvo – "*toda treba je – dvojne mere.*"

50 Disciplinarna zadeva bivšega nadzornika g. K. Simona, SU (15. 12.) 1921, 200. – Narte Velikonja, Razvoj šolske uprave. Splošni pregled s posebnim ozirrom na osnovno šolstvo, v: Slovinci v desetletju 1918–1928, ur. dr. Josip Mal, Ljubljana 1928, 691–744, odslej: Narte Velikonja, Razvoj šolske uprave, 692. Gibanje med učiteljstvom proti "avstrijakantom" in "šušteršičijancem" je spodbudilo disciplinske preiskave, a se je le ena končala z obsodbo, tako kranjska profesorska afera kot zadeva okrajnega šolskega nadzornika Simona pa ne.

51 Ubežni kralj, UT (2. 11.) 1918, 2; Iz naše Zaveze, n.d., 3. – Trojka, UT (15. 11.) 1918, 4. – Lavtižarja so v UT še večkrat obravnavali. Sprememba v višjem šolskem svetu, UT (11. 3.) 1920, 3; "Kdo je večji avstrofil", UT (18. 3.) 1920, 5.

52 Franc Jaklič – iz javnosti!, UT (4. 11.) 1918, 3. – A. Sadar, Delo centralnega odbora, v: Glavna skupščina 'Slomškove zveze', SU (15. 12.) 1918, 244.

53 Občni zbor, SU (15. 11.) 1918, 236. – Osrednji odbor 'Slomškove zveze', SU (15. 11.) 1918, 236.

54 Iz odborovih sej 'Slomškove zveze', SU (15. 12.) 1918, 262. – Poverjenik Verstovšek je odposlanstvu obljubil, da bo na seji Narodne vlade predlagal njihove zahteve in da ga bodo brez dvoma podprli pri tem tudi drugi člani vlade. "Odrešenje tedaj ni več daleč!" so zapisali.

rodni vladi ter obravnavali šolsko nadzorstvo. Pri šolski reformi je F. Fabinc⁵⁵ pričeval demokratizacijo in spremembe ("*velike metle*"): "*S sistemom morajo pasti tudi osebe. Kdor je bil v stari Avstriji patriot, je danes kot Jugoslovan hinavec in obratno.*" V svojem govoru ni bil nič kaj prizanesljiv, posebno če upoštevamo dotedanje patriotično in dinastično usmerjene učne načrte in učbenike. Fabinc se je zavzemal tudi za depolitizacijo šolstva. O vsem se je nato razvnela dolga debata, v kateri so omenjali tudi nadzornike. Ti so izpolnjevali svojo dolžnost kot izvršitelji zakonov in predpisov. "*Če so bili nadzorniki nositelji 'sistema', so bili v isti meri nositelji sistema tudi učitelji.*" se je oglasil nadzornik Gabršek.

Veliko razprave, prav "*neprijetno prerekanje*", je bilo na občnem zboru še pri spremembi pravil o članstvu, s katerimi kateheti niso bili več redni člani Slomškove zveze, temveč le podporni. Kot je pojasnjeval Rudolf Pečjak: "*Razveseljiv razvoj naše organizacije naj pokaže, koliko zmoremo sami; ker imajo katehetje že svoje društvo, naj ima tudi katol. učiteljstvo lastno organizacijo.*" Učitelj kot samostojen kulturni delavec, "*kultura, prepojena z duhom Kristusovim*" in vzpon laičnih učiteljev bo lahko pritegnil tudi "*drugo učiteljstvo dobrega mišljenja.*" Hkrati pa so stanovski interesi povezovali člane Slomškove zveze tudi z ostalim jugoslovanskim učiteljstvom. Tudi poročilo v 'Učiteljskem tovarišu' je bilo stvarno in taktno – tako so ocenjevali tudi zborovanje Slomškove zveze – ob človeške slabosti se niso spotikali, temveč je poročevalka/ec/ A. predlagal/a naj si sežejo "*bratsko v roke in rečemo: Opuščeno je! Kar je bilo – je pozabljeno!*"⁵⁶ Videti je bilo, da so bile osnove za resno sodelovanje in skupno učiteljsko organizacijo resne.

Člani Slomškove zveze so pričakovali, da bodo v prihodnosti sodelovali pri urejanju šolstva. "*Treba bo pravočasno stopiti na plan in zahtevati šolo, ki bo ustrezala verskim čutom našega naroda, pa tudi našim krajevnim razmeram.*" Zato so hoteli le člane, ki so bili pripravljene podpirati nravno-verske, pedagoške in druge smotre šole na temelju katoliških načel, brez kakršnih koli postranskih namenov. Slomškova zveza je ostajala še naprej "*društvo z versko-nravnim namenom*", zato so poudarili naj se "*ne razdruži*". So se pa zavzeli za ustanovitev skupnega odseka, saj so tudi člani Zaveze ("*nasprotni člani*") sprejeli v svoj program načela krščanske etike. "*Ako se bodo tovariši iz nasprotnega tabora držali proglašanih načel, potem bomo delovali skupno.*" Končali so s pozivom k zavzetemu delovanju in z geslom: "*Bogu srce! Mladini ljubezen! Narodu moč! Jugoslaviji Zvestoba!*"⁵⁷

Katoliško usmerjeno učiteljstvo je na občnem zboru **30. 12. 1918** podprlo tudi sodelovanje zveze v Učiteljskem svetu, nekoliko pa so dopolnili tudi pravila. Tako so v § 1. namesto 'patriotske smotre' zapisali 'narodne' in namesto 'temeljem katoliških načel' pa zapisali 'krščanskih'. To so utemeljevali s pričetkom boja za versko šolo, ki naj združi "*v tem boju vse učiteljstvo pozitivno krščanskih načel*". Posebno pomembno je bilo reševanje materialnega vprašanja. "*Brez temeljite regulacije naših plač pa so vse besede o vzvišenem poklicu zastoj.*"⁵⁸ Sklenili so, naj društveno glasilo izhaja pod naslovom "*Slovenski Učitelj, glasilo jugoslovanskih krščanskih učiteljev*", izhajalo pa je pod naslovom, ki je zajemal tudi učiteljice: "*glasilo jugoslovanskega krščanskega učiteljstva*".

⁵⁵ F. Fabinc, Reforma ljudske šole, SU (15. 1.) 1919, 2–5 in (15. 2.) 25–28. – Pri objavljenem tekstu, ki ga je sprožilo Vesenjarkovo predavanje o šolstvu v jugoslovanski državi, je navedeno kot predavanje na občnem zboru. Večer pred ljubljansko proslavo nove države Jugoslavije je imel 28. 11. 1918 kritično predavanje o šolstvu I. Vesenjark, prof. na ljubljanskem državnem učiteljskišču. – Ivan Vesenjark, Naša šola v novi državi, SU 1919 (15. 1.), 8–12. in (15. 2.) 44–40.

⁵⁶ Glavna skupščina 'Slomškove zveze', SU (15. 12.) 1918, 242–248. – A., Občni zbor Slomškove zveze, UT (29. 11.) 1918, 4.

⁵⁷ A. Sadar, Poročilo tajnika, n.d., 243–246. – A., Občni zbor Slomškove zveze, UT (29. 11.) 1918, 4.

⁵⁸ Občni zbor 'Slomškove zveze', SU (15. 1.) 1919, 23–24.

Pri tem so gledali naprej in želeli tudi s pomočjo glasila "*priti v stik z ostalim jugoslovanskim učiteljstvom*." Hkrati so želeli preko glasila "*po možnosti*" povezovati vse učiteljstvo krščanskih načel v Jugoslaviji.⁵⁹

4. Učiteljski svet 1918–1919 in učiteljstvo med Zvezo in Zavezo

Na predlog Slomškove zveze sta "*obe učiteljski organizaciji*" ustanovili konec leta 1918 Učiteljski svet za obravnavo skupnih stanovskih vprašanj po načelu: vsi za enega, eden za vse. "*Prežalostne izkušnje*" minulega časa so jih poučile o nujnosti sodelovanja. O ustanovitvi skupnega Učiteljskega sveta je sklepal odbor Slomškove zveze, predvidel po 5 članov obeh organizacij in si zamislil področje dela: "*obravnaval bi vsa stanovska in šolska vprašanja, za katera je skupnost potrebna in mogoča. Bil naj bi eksekutiva organizacij*".⁶⁰ V svetu sta bila predsednika obeh organizacij in predstavniki in predstavnice Slomškove zveze (Pečjak, Fabinc, Dragan, Štupca), Zaveze (Petrič, Gnus, Mehle, Lebar) in Društva slovenskih učiteljic (Zupančič, Sark, Žerjav).⁶¹ Učiteljski svet naj bi združil vse slovensko učiteljstvo "*v skupno stanovsko organizacijo, ki naj bi strogo varovala vse učiteljstvo vsakih korupcij in krivic*." Obravnavali bi stanovska in materialna vprašanja, vsa splošna vzgojna in kulturna vprašanja, za potreben skupni nastop in kompromisne rešitve. Na tem temelju pa bi "*različne načelne učiteljske organizacije*" lahko iskale svoje rešitve idejnih vprašanj. Ob reševanju vprašanj šolstva v skupni državi so se pripravljali tudi na skupni nastop s hrvaškimi in srbskimi stanovskimi organizacijami.⁶²

Vsak učitelj v organizacijo! Učiteljski svet je imel prvo sejo v Učiteljski tiskarni v nedeljo, 6. 1. 1919. Za predsednika so izvolili Ivana Petriča⁶³ (Zaveza), podpredsednica je postala Vita Zupančič (Društvo slovenskih učiteljic) in tajnik Anton Dragan (Slomškova zveza). Bili so proti brezbriznosti učiteljstva in sklenili naj se učiteljstvo pridruži eni ali drugi učiteljski organizaciji: "*Neorganiziran ne sme biti noben učitelj. Vsakdo v 'Slomškovo zvezo' ali pa v 'Zavezo' – kamor ga vleče prepričanje*".⁶⁴ Kaže, da je bil poziv uspešen. Morda še preveč, saj je bilo konec januarja 1919 mnogo učiteljic in učiteljev, ki so hoteli biti kar v obeh stanovskih organizacijah. A je Zaveza "*neomajno*" menila naj bo vsakdo član le ene organizacije.⁶⁵ Pozvali so Narodno vlado, da razveljavi dovoljenje ljudskošolski mladini za včlanjevanje v telovadna društva in protestirali, da so uporabljali šolske prostore za politične shode.⁶⁶ O vključevanju učiteljstva v stanovski organizaciji so objavili poseben poziv: vsak še neorganiziran naj se priključi "*tisti organizaciji, ki odgovarja njegovemu notranjemu mišljenju in hotenju*", v svobodni državi naj se svobodno odloči. Po 1. marcu so napovedali objavo seznama vseh

59 Občni zbor 'Slomškove zveze', SU (15. 3.) 1919, 77–78. – Res so sredi junija 1919 poročali o Hrvaški, kjer je "*nekaj vrlih učiteljev*" hotelo kulturno delovati na temeljih krščanskih načel. Predsednik pripravljalega odbora za ustanovitev krščanske učiteljske organizacije jim je o tem pisal z navdušenimi besedami. Pri 'Slomškovi zvezi' so upali, da bo tudi "*na Srbsko*" prešla ideja o narodni kulturi na verskem temelju. Razširjenje naše organizacije, SU (15. 6.) 1919, 150. Občni zbor 'Slomškove zveze', SU (15. 3.) 1919, 77–78.

60 Iz odborovih sej 'Slomškove zveze', SU (15. 12.) 1918, 262–263. Več so nameravali poročati na celodnevem božičnem zborovanju 27. 12. 1918. Želeli so, da pridejo do besede vsi, ki jim je do tega, da Slomškova zveza "*ostane, se poglobi in da se razširi čez vso Jugoslavijo*."

61 Ustanovitev učiteljskega sveta, SU (15. 1.) 1919, 21.

62 Občni zbor 'Slomškove zveze', SU (15. 1.) 1919, 24.

63 Ivan Petrič, učitelj, r. 1869 v Žlebiču, mat. 1890; že 1911/12 in 1920/21 na šišenski deški ljudski šoli.

64 Prva seja učiteljskega sveta, SU (15. 1.) 1919, 22–23. – Po zapisu v UT je bila podpredsednica Albina Sark, UT (7. 3.) 1919, 2.

65 S četrte vodstvene seje, UT (7. 3.) 1919, 2–3.

66 Prva seja učiteljskega sveta, SU (15. 1.) 1919, 22–23.

neorganiziranih, ki jih ne bodo imeli za svoje stanovske tovariše. Poziv sta podpisala predsednik Petrič in tajnik Dragan.⁶⁷ Zaradi poziva, da mora biti organizirano, je protestiralo goriško učiteljstvo, pomisleke pa so imeli tudi v 'Slomškovi zvezi.' Sodili so, da čaka mnogo učiteljstva "na ustanovitev strogo stanovske organizacije" in bili prepričani, da gotovo pride "do tesnejše spojitve vsega učiteljstva". Posebno so to pričakovali po prehodu vodstva 'Zaveze' "v spretnejše roke", veliko pa so se nadejali tudi s sodelovanjem s štajerskim in koroškim učiteljstvom. "Potrpimo, čas prinese tudi to!"⁶⁸

Slovensko učiteljstvo med Zvezo in Zavezo. Kljub sodobnemu programu, primernemu mišljenju in prizadevanjem krščanskega učiteljstva je marsikateri učitelj še stal pred razpotjem. Tako je pričel junija 1919 z jasno in odločno besedo v listu 'Slovenski učitelj' eden od mlajših koroških učiteljev Franc Lužnik. Vsakdo, ki je v predvojnem in vojnem času spremljal delo učiteljstva Slomškove zveze in Zaveze jugoslovanskih učiteljev, je moral ugotoviti, da ni bilo vse v redu "ne na eni, ne na drugi strani". Urednik 'Slovenskega učitelja' Fabinc je kritičnemu in izjemno dolgemu članku odprl strani lista, a v dveh pripombah pod črto je opozoril na aktualne dogodke. Članek je bil res pravi "confiteor" katoliško usmerjenega učitelja, čeprav (še) nečlana zveze. V njem omenja, da je marsikdo, ki je pošteno mislil in čutil, spoznal v času, ko je "tlačila môra Šušteršičeve strahovlade", da je Slomškova zveza potrebna sprememb. Teh so se razveselili vsi, ko se je zveza postavila na lastne noge, "postala je neodvisna od stranke". Kljub temu ni bilo jasnosti, saj so se že slišali predlogi o skupni stanovski organizaciji, a brez določil, kje so meje te skupnosti. Hkrati se je Zaveza jugoslovanskih učiteljev (od 1918 z nekoliko prilagojenim imenom) proglašala tudi za nadstrankarsko in je vabila vse učiteljstvo brez razlike svetovnega nazora. Še več: v začetku septembra 1918 naj bi tudi Zaveza postavila krščansko etiko za svoj kulturni temelj, kakor je to že imela Slomškova zveza. Tako je bila le še stvar okusa, v katero organizacijo naj se posameznik včlani, kakor je odločitev "ali hočem piti kraški teran ali dolenski 'cviček'." A marsikdo je dvomil v nadstrankarstvo Zaveze in v resnost njenega sprejemanja krščanske etike kot kulturnega temelja njenega delovanja, zato so nejasnosti ostajale.⁶⁹

V Učiteljski svet liberalna Zaveza ni poslala svojih najpomembnejših predstavnikov in najbrž pri njih ni bilo kakšne resne pripravljenosti za upoštevanje skupne 'krovne organizacije' slovenskega učiteljstva. Na drugi seji Učiteljskega sveta 26. 1. 1919 se je že slišalo, da gre le za posvetovalni organ obeh stanovskih organizacij brez "eksekutivnih pravic". Sklenili so prositi Narodni svet za enkratni draginjski prispevek kot so ga dobili uradniki. Posebej so razpravljali o volitvah predstavnikov učiteljstva v Višji šolski svet.⁷⁰ Ta je deloval od začetka 1919 namesto dotedanjih deželnih šolskih svetov. Pristojen je bil za razpise učnih mest in imenovanja učiteljstva na službena mesta ter za

⁶⁷ Poziv slovenskemu učiteljstvu!, SU (15. 1.) 1919, 23.

⁶⁸ Goriško učiteljstvo, SU (15. 2.) 1919, 53.

⁶⁹ "Ena njenih napak, iz katere so izvirale vse druge, je bila, da se je preveč – udinjala stranki, kar je bilo pod Šušteršičevim režimom tem pogubneje. Tako je Šušteršičev duh avtokracije in terorizma zavel tudi v 'Slomškovi Zvezi'", saj se niso spraševali o prepričanju, temveč grozili, naj pristopijo k njim in držijo z njimi, "če ne...!" Zato je odkritosrčno priznal, da je nekdanj vstopil v organizacijo "marsikdo, ki ni bil nasega prepričanja." To se je sicer marsikateremu od katoliško usmerjenih učiteljev "gabilo", a zaradi poklicnega miru so bili raje tihi. Drugi – "morda bolj značajni" – pa so pomilovalno gledali na 'Slomškarje' kot na "koritarje!" Franc Lužnik, Jasna in odločna beseda, SU (15. 6.) 1919, 151–152. – Lužnik je bil tedaj učitelj v Krejancih, pošta Galicija, Koroška. – Fran Lužnik (1894, mat. 1914), 1920/1921 stalni učitelj na deški šoli v Novem mestu, Šolski imenik ... 1921, 104.

⁷⁰ Volitve v višji šolski svet, SU (15. 1.) 1919, 22. Število glasov je bilo: Jelenc 959, Gangl 957, Černej 542, Gnus 544, Štrukelj 461, Sadar 441, razcepljenih glasov 99, neveljavnih 22. Izvoljena sta bila Jelenc in Černej (Štajerska), kot namestnika pa Gangl in Gnus. "Naglica volitev in nesporazumljenje s štajerskim učiteljstvom je krivo, da nista izvoljena tudi manjšinska kandidata 'Slomškove zveze', kakor se je namestovalo." Prim. tudi: Narte Velikonja, Razvoj šolske uprave, 700.

organizacijo pouka. Sestavljali so ga predstavniki vseh treh takratnih političnih strank pri nas, svoje predstavnike pa je imelo tudi osnovnošolsko učiteljstvo.⁷¹ Volitve teh predstavnikov naj bi izpeljali z volilnim sporazumom med Zavezo (Zaveza jugoslovanskega učiteljstva) in Slomškovo zvezo, tako da bi bili izvoljeni kandidati obeh učiteljskih zvez, a sta uspela le liberalna kandidata. V prehodni dobi koalicij in kompromisov so v časopisju veliko pisali o odstopih, saj ni bil izvoljen predstavnik 'Slomškove zveze', "ki predstavlja mišljenje večine slovenskega ljudstva."⁷²

Odnose med političnim katolicizmom in liberalizmom kaže tudi živahna razprava v **Višjem šolskem svetu**. "Že znani izjavi" obeh stanovskih organizacij o višjih šolskih nadzornikih sta odmevali tudi na prvi seji Višjega šolskega sveta⁷³ 17. 1. 1919. Izjava nekaterih srednješolskih profesorjev o teh nadzornikih pa je pokazala na razmere časa in na tedanje splošno obnašanje tudi drugih ljudi. Posebej so ugovarjali pavšalnim sodbam in se spraševali: "Kdo izmed učiteljstva ni bil primoran več ali manj delati v duhu stare Avstrije? Kdo ni nikdar govoril zanjo? Ali ni nihče podpisal vojnega posojila?" Predlagal je šolskemu poverjeništvu, naj zadevo preišče in eventualno dokaže njuno krivdo.⁷⁴ Jeseni 1920 pa je 'Slovenski učitelj' poročal, da so bili napadi nasprotnega liberalnega strankarstva na deželnega šolskega nadzornika dr. M. Opeko neutemeljeni.⁷⁵ Na krivice pri službenem nameščenju učiteljstva sta opozarjali obe učiteljski društvi, a vsaka v svojem času. Na eni strani so bile to revizije preteklih krivic, na drugi pa vznemirjanje zaradi prestavitve ob spremembi političnega vodstva šolske uprave v Ljubljani.⁷⁶

Odnosi med učiteljskima organizacijama so kdaj zašli tudi v slepo ulico. Zaveza je na seji svojega vodstva v marcu 1919 najprej sklenila, da ne sklicujejo skupnih sej Učiteljskega sveta, 25. 3. pa naj bi poravnali nesoglasja in se dogovorili za poslovni red tega sveta.⁷⁷ Ko je predstavnik štajerskega učiteljstva Ludvik Černež izstopil iz Višjega šolskega sveta, saj ni bilo učiteljskemu stanu v čast, da se je zadeva zastopnikov učiteljstva "vlačila" po časopisju, je sredi junija 1919 prišel po dogovoru v Višji šolski svet Ivan Štrukelj kot predstavnik Slomškove zveze,⁷⁸ E. Gangla pa je postavil za višjega šolskega nadzornika.⁷⁹ Lojalnosti med učiteljstvom obeh usmeritev ni bilo prav veliko in razmerje med organizacijama se je občasno (spet) zaostrilo. 'Slomškova zveza' je

⁷¹ E. Dolenc, Karel Verstovšek, 287.

⁷² Učiteljski svet, SU (15. 2.) 1919, 53. – Na vodstveni seji Zaveze 30. 1. 1919 so menili, če ima 300 profesorjev 2 člana, da bi 3000 učiteljev moralo imeti vsaj 4 člane (2 Zaveza, 1 Slomškova zveza, 1 Društvo slov. učiteljic), a volilnega ključa niso določali učitelji. – S četrte vodstvene seje Zaveze, UT (7. 3.) 1919, 2.

⁷³ Članom Višjega šolskega sveta, SU (15. 2.) 1919, 56. V Višji šolski svet so bili imenovani in voljeni: okoli 20 članov in namestnikov, od ljudskošolskega učiteljstva v Ljubljani Luka Jelenc, nato nadučitelj v Grižah Ljudevit Černež, državni vadniški učitelj v Trstu Engelbert Gangl in (kot namestnik) nadučitelj v Dolu Anton Gnus. Med člani so bili tudi štirje omenjeni višji šolski nadzorniki dr. J. Bezjak, dr. M. Opeka, dr. L. Poljanec in dr. I. Grafenauer. – Narte Velikonja, Razvoj šolske uprave, 701.

⁷⁴ Prva seja Višjega šolskega sveta ..., SU (15. 2.) 1919, 54. – Izpis. Prva seja Višjega šolskega sveta ... UT (24. 1.) 1919, 5.

⁷⁵ Osebnе zadeve, SU (15. 2.) 1919, 56. – Jeseni 1920 so objavili vest, da je bil dr. M. Opeka imenovan za stolnega kanonika. "Vsi ogabni napadi" nanj v 'Učiteljskem tovarišu' so se izkazali za napade "zagriženih strankarjev, ki bi radi obvladovali naše šolstvo." Dr. Mih. Opeka, SU (15. sept., okt) 1920, 172. – Zaradi bolehnosti je imel katehet na realki prof. dr. Mihael Opeka dopust tudi konec leta 1912. – Dopust, SU (15. 12.) 1912.

⁷⁶ Iz mestnega šolskega sveta, SU (15. jul.–sept.) 1919, 199. – Občni zbor 'Slomškove zveze', SU (15. 2.) 1920, 35.

⁷⁷ S pete vodstvene seje Zaveze (16. marca 1919), UT (16. 3.) 1919, 3.

⁷⁸ Iz višjega šolskega sveta. Čudno. SU (15. 6.) 1919, 150. Zveza slovenskih učiteljev in učiteljic na Štajerskem ni priznala dogovora in je pozvala Gnusa kot Černeževega namestnika, da ostane na svojem mestu v Višjem šolskem svetu.

⁷⁹ Narte Velikonja, Razvoj šolske uprave, 701.

konec januarja 1919 na 2. seji Učiteljskega sveta prosila, da bi iz 'Učiteljskega tovariša' izginil "*brezobziren osebni boj, ki le krati stanovski ugled učiteljstva...*" Želeli so, da bi bili v novi državi učiteljski listi "*res izraz kulturnih delavcev, ne pa boljševištva, ki se navdušuje za Fric Adlerjevo metodo*" (nasilnih rešitev). Menili so, "*da se s takim pisarjenjem (osebnimi napadi) zopet bližamo mlakuži, iz katere smo jedva prišli.*"⁸⁰ 'Slovenski učitelj' se je zavzemal za poštenost poročanj in na račun sloge ni hotel prenašati krivic in omalovaževanja, saj so si na liberalni strani radi pripisali vse zasluge pri urejanju plač.⁸¹

Liberalni pogled na posvetovalni Učiteljski svet je bil malo drugačen. Sprva je Slomškova zveza njihovi Zavezi "*marljivo pomagala pri vseh skupnih vprašanjih*", kmalu pa je v stanovskih rečeh začela hoditi "*po stranskih poteh*", a so bili sprva razumevajoči zaradi notranjih bojev v Slomškovi zvezi. A časopisno pisanje aprila 1919 o vodstvu Zaveze kot o okamnini, okorelem 'petrefaktu iz stare Avstrije' jim je bilo le preveč. Na liberalni strani so pričakovali, da bodo našli tudi "*s krščansko mislečimi tovariši*" pot do združitve v stanovskih vprašanjih, če bodo v skupni centralni organizaciji lahko sedeli skupaj tudi z učiteljstvom muslimanske in pravoslavne vere.⁸² Načelo enotne nepolitične organizacije učiteljstva Jugoslavije, v katero bi se lahko včlanilo vse učiteljstvo, je bilo "*merodajno*" že 1919 in ob ustanovitvi UJU 1920, a ostalo je bolj na papirju: "*praksa je pa hodila svojo pot.*"⁸³

5. Za skupno učiteljsko organizacijo: od Unije do UJU.

Za skupno učiteljsko stanovsko organizacijo se je 28. marca 1919 v 'Učiteljskem tovarišu' zavzemal E. Gangl v članku pod naslovom '**Unija jugoslovanskega učiteljstva**'. Dosedanje centralne organizacije učiteljstva bi se razpusile, temelj skupni organizaciji bi bila okrajna društva kot temeljni kamni "*mogočne zgradbe UJU.*" Naloge Unije jugoslovanskega učiteljstva (UJU) v kraljevini SHS bi bile skupno zastopanje interesov stanu in šolstva v moralnem in materialnem pogledu, temeljila pa bi na demokratičnosti in popolni svobodi vsakega prepričanja. Naglašal je neustrankarstvo UJU, "*kar pri strogo stanovski (strokovni) organizaciji drugače tudi ne more biti.*" Zunaj organizacije pa naj bo vsakdo pristaš stranke, ki mu je najbližja, le da ni po sredstvih in namenih "*nečasna in smotrom šolstva nasprotna.*" Tako naj bi politika ne smela v organizacijo, temveč naj bi šli sklepi organizacije v politiko. UJU naj bi imela centralno vodstvo s šestimi tajništvi (Beograd, Ljubljana, Novi Sad, Sarajevo, Split, Zagreb) z "*eksekutivnimi in iniciativnimi nalogami.*" Pri imenu je predlagatelj posebej poudaril primernost – "*Udruženje, Savez, Zaveza in Zveza bi se zlele v Unijo, ki bi kazala na zunaj to, kar smo že davno po srcu!*"⁸⁴

Poleg teh bolj tehničnih vprašanj organiziranja učiteljstva (kar je predstavil v 'Učiteljskem tovarišu' E. Gangl) je o skupni učiteljski organizaciji napisal R. Pečjak maja

⁸⁰ Učiteljski svet, SU (15. 2.) 1919, 53.

⁸¹ Tudi pri regulaciji plač so sodelavci 'Zaveze' poročali, da je za to poskrbel vpliv Beograda in zasluge dr. Ravniharja. "*Resnica pa je, da je to napravila v lastnem območju deželna vlada za Slovenijo na predlog poverjenika dr. Verstovška.* In to deželna vlada, v kateri so imeli pristaši SLS večino, Beograd pa ni bil naklonjen niti uradniškim plačam. Pošteno poročanje, SU (15. 4.) 1919, 104. – Dopis je odmeval in zadrževali so, da ga je poslal večletni član Zaveze. – Da se razumemo! SU (15. 5.) 1919, 124. – Polemika. Tako ne pojde naprej!, UT (23. 4.) 1919, 5. UT je, ogorčen nad oznako vodstva Zaveze: "*okorel petrefakt iz stare Avstrije*", odgovoril z očitki Slomškovi zvezi in nadzornikoma Lavtizarju in Simonu. – Verstovška je pozneje napadal UT, Poverjenika Verstovška, SU (15. 3.) 1920, 68.

⁸² Vilibald Rus, Delovanje 'Zaveze jugoslovanskega učiteljstva' v zadnjem letu, UT (1. 10.) 1919, 1–2.

⁸³ Anton Mervič, III. kongres in VI. skupščina UJU v Beogradu, UT (19. 8.) 1926, 2 (Referat tov. Skale o organizaciji UJU).

⁸⁴ E. Gangl, Unija jugoslovanskega učiteljstva, UT (28. 3.) 1919, 1. – Gangl je imel Slomškovo zvezo za deželno učiteljsko organizacijo, je pa govoril o UJU kot o zgolj stanovski organizaciji.

1919 uvodni članek v 'Slovenskem učitelju'. Vprašanje organiziranja učiteljstva je na eni strani spodbujalo k povezovanju v eno stanovsko organizacijo, na drugi strani pa so se zavedali kulturnih in duhovnih razlik ter tega, da ideje oblikujejo politične stranke. Kljub stanovski povezanosti učiteljstva pa naj učiteljska društva in njihovi pedagoški listi delujejo še naprej po različnih kulturnih usmeritvah.⁸⁵ Posebej je bilo za enotnost učiteljstva občutljivo goriško učiteljstvo, ki je bilo v težkem begunskem položaju. Čeprav je bila njihova resolucija s 3. 2. 1919 o združitvi vsega slovenskega učiteljstva v eno strokovno organizacijo toplo sprejeta pri učiteljstvu in v javnosti, pa se ni zgodilo prav veliko. Na sestanku 18. 4. so učitelji z Goriške ugotavljali, da nobena od obstoječih učiteljskih organizacij ne upošteva "*ideje skupnega strokovnega delovanja*". Ponovno so pozivali k čimprejšnji ustanovitvi enotne nepolitične organizacije, "*ki jo potrebujemo tako nujno*."⁸⁶ Podoben sklep o eni, le stanovski organizaciji, ki naj članom nato prepuosti pravico združevanja v samo kulturne učiteljske organizacije, so sprejeli tudi na skupnem zborovanju učitelji okrajev Novo mesto in Črnomelj.⁸⁷

Temelj skupne stanovske organizacije je I. Štrukelj predstavil sredi junija 1919 v 'Slovenskem učitelju' z obravnavo historiat stanovskega organiziranja učiteljstva, ki je sprva združevalo vse učiteljstvo v prizadevanjih za materialni in duhovni napredek. "*Nesrečno pa je bilo leto 1899*" z učiteljskim zborovanjem v Gorici, ko so imenovali dva vodilna liberalna politika za častna člana, 30 učiteljev, ki so se na škofovo povabilo zbrali k duhovnim vajam, pa so razglasili "*za izdajice učiteljskega stanu*." Učiteljski tovariš' je pisal enako kot glasila liberalne stranke. Vse to je kot protitež rodilo Slomskovo zvezo in 'Slovenskega učitelja'. Tako ni bilo čudno, če je učiteljstvo "*po večletnih preizkušnjah*" spoznalo, da tako ne gre več in iskalo nova, pravzaprav pa stara pota. Cilj skupne stanovske organizacije je videl v koristih učiteljskega stanu in razvoju šolstva, zato je moralo biti v njej prostora za vse učiteljstvo ne glede na politično usmeritev ali izpovedovanje vere. "*Ne stan, ne stanovska organizacija, ne stanovsko glasilo ne sme postati privesek te ali one stranke*." V vodstvo stanovske organizacije tako niso sodili učitelji – politiki. "*Če postavijo snujočo se UJU na tak temelj, tedaj smo Slomškarji prvi zraven*."⁸⁸ A Slomškarjev ni liberalna stran niti povabila zraven, ko so v Beogradu avgusta 1919 snovali 'Unijo jugoslovanskega učiteljstva', kot so ugotavljali ob zborovanju Slomškove zveze 9. 8. 1919. Še obvestili jih niso, saj so nekateri "*tovariši iz nasprotnega tabora*" menili, da "*lahko 'velikopotezno' preidejo preko nas*."⁸⁹

Kulturni boj se bliža: razdeljeno učiteljstvo in Slomškova zveza

Začetno navdušenje učiteljstva ob ustanovitvi Jugoslavije je že do začetka leta 1920 zamorila slana. Sanjali so o boljši učiteljski izobrazbi, "*hlapec Jernej se je predrznil misliti celo na univerzo*", a dobili so le absolvente šesttedenskega kurza in tretjega letnika učiteljišča. "*V Belgradu so hoteli po balkansko učiteljišču odščipniti četrti letnik*". Celo pričakovali so oklic na brezposlene orožnike in cerkovnike za voditelje mladine... "*Res – sanje so bile kratke!*"⁹⁰ Le malo naprej pa so ob zapisu o nepravilni oddaji službenih mest v 'Slovenskem učitelju' zapisali: "*Neverjetno, da se šele v Jugoslaviji seznanjamo z absolutizmom!*"⁹¹

⁸⁵ R. Pečjak, Učiteljska organizacija, SU (15. 5.) 1919, 105–107.

⁸⁶ Goriško učiteljstvo, SU (15. 5.) 1919, 125.

⁸⁷ M. Stiplovšek, Razmah, 382.

⁸⁸ I. Štrukelj, Kakšen bodi temelj skupne stanovske organizacije, SU (15. 6.) 1919, 135–137.

⁸⁹ ?F. Fabinc', Sijajno zborovanje 'Slomškove zveze' 9. avgusta 1919, SU (15. 6. – sept.) 1919, 184–185.

⁹⁰ Slana, SU (15. 1.) 1920, 18.

⁹¹ Nepravilna oddaja učiteljskih službenih mest, SU (15. 1.) 1920, 23.

Če je bilo v letu 1919 v šolstvu še polno navdušenja in upov prevratnega časa, pa so bile že v začetku 1920 stvari bolj jasne: kulturni boj se je bližal,⁹² šolstvo je zajel vihar svobodomiselnih teženj po šoli "*brez religije, brez Boga*", na drugi strani pa je krščansko ljudstvo hotelo "*naj šola ostane takšna, kakoršna je.*" A takšen verski značaj šole je "*revolucionarni tok časa*" zavračal in pri tem mu je stalo krščanstvo povsod na poti, še najbolj pa v šoli. Voditelj Slomškove zveze Ivan Štrukelj je ugotavljal, da je šlo za načelo: "*verska ali brezverska šola!*" Po šolah je tako vladalo duhovno ozračje, ki so ga oblikovali učitelji svobodomisleci in socialisti, ki gotovo niso poudarjali versko-nravnega značaja vzgoje. Kjer odločajo verni starši o vzgoji v šoli, naj bo to svobodna verska šola brez svobodomiselnega učiteljstva. Zavzemal pa se je za svobodo za vse. Kjer bi se starši odločili za brezversko šolo, pa naj jo po naravnem pravu imajo. A prepričan je bil, da srednje poti ni: "*šola je verska – ali protiverska.*" Za zglede takšne svobodne izbire staršev je predstavljal tuje izkušnje. Pri nas se ni bal za kvaliteto verskih šol, kajti večji ugled kakor naše javne šole, "*dasi so še vedno verske*", so imele zasebne šole s še bolj verskim značajem in poudarjeno vzgojo. Zato je bil za svobodno šolo!⁹³ V 'Slovenskem učitelju' so v začetku leta 1920 tudi poudarjali pomen načelne vzgoje, kajti pri nobenem poklicu ni bilo toliko javnega medsebojnega boja kot pri učiteljstvu. Z večjo idejno jasnostjo bi bilo tudi preprirov manj. Dokler pa učiteljstvo ni imelo skupne stanovske organizacije, je Slomškova zveza zastopala tudi stanovske interese in je bila tedaj še stanovska in kulturna, kot so poudarjeno zapisali ob predstavitvi kulturnega dela. Ta dvojnost je bila po njihovih pričakovanjih začasna, "*dokler ne zmagajo med nasprotnim učiteljstvom mlajši in upajmo treznejši elementi*", ki bi omogočili oblikovanje posebne stanovske organizacije učiteljstva.⁹⁴ Gotovo niso pričakovali, da bo do uveljavitve te nove smeri minilo še nekaj let.

'Učiteljski tovariš' je veliko pisal o **enotni učiteljski organizaciji** in v začetku leta 1920 je objavljajl članke, ki so vabili učiteljstvo k združevanju. Čeprav je zahtevalo "*90 odstotkov vsega učiteljstva strogo enotno nestranskarstvo organizacijo*", so še vedno imele dve stanovski organizaciji. Ker je Zaveza (vsaj deklarativno) sprejela nestranskarstvo in združevala večino učiteljstva, so pričakovali, da bodo člani Slomškove zveze enostavno prestopili k njim. Če so nekateri dopuščali (kulturno) delovanje združenja enako mislečih vzgojiteljev, pa je bil drugim (npr. uredništvu 'Učiteljskega tovariša') obstoj Slomškove zveze v "*škodo skupni stvari*". Pojavljala pa so se tudi razmišljanja o učiteljskem sindikatu.⁹⁵ A sporazum med učiteljstvom se je oddaljeval, v časopisju je vsak dokazoval svoj prav, za nesoglasja pa krivil drugo stran. Posebej je bilo za Slomškovo zvezo vprašljivo zbiranje rezervnega sklada Zaveze,⁹⁶ "*ker 'Zaveza' liberalnega učiteljstva še ni UJU*". Ob medsebojnih očitkih so se slišali tudi predlogi, da naj do kongresa državne učiteljske Unije učiteljstvo opusti vse, kar bi utegnilo koga žaliti.⁹⁷

Na Koroškem je potekalo povezovanje učiteljstva bolj konkretno, saj so 15. 8. 1919 v

92 Tako je uredništvo z opombo pospremlilo uvodni članek I. Štruklja v drugi številki lista 'Slovenski učitelj' 15. 2. 1920 ("*kulturni boj se nam bliža...*").

93 I. Štrukelj, Na krov za samoodlobo in svobodo šole!, SU (15. 2.) 1920, 25–27.

94 Kulturno delo, SU (15. 4.) 1920, 79.

95 Drago Hudé, Paraziti, UT (4. 2.) 1920, 1–2. Paraziti so bili učitelji nečlani učiteljske organizacije. – Drago Hudé, Združenje sindikatov, UT (25. 2.) 1920, 1.

96 Kulturno delo slovenskega učitelja, SU (15. 2.) 1920, 48. Šišenski učitelj Petrič, ki je pobiral za rezervni sklad Zaveze, je julija 1919 predsedoval shodu liberalne stranke v Šiški in višji šolski svet ga je nagradil in postavil za voditelja ljudske šole v Sp. Šiški, vodstvo šole pa je "*bilo vzeto dosedanjemu voditelju Wagnerju, ker je član Slomškove zveze. Beležimo kot vestni kronisti!*"

97 Kako pospešuje 'Slomškova zveza' sporazum med učiteljstvom, UT (25. 3.) 1920, 4 in (1. 4.) 1920, 4.; V. Rus, Naša Unija, UT (1. 4.) 1920, 1–2.

Sinčivesi zastopniki treh društev oblikovali Učiteljski svet za Koroško.⁹⁸ Od tam so marca 1920 prejeli v list 'Slovenski učitelj' članek o pripravljenosti učiteljstva, da si po prevratu oblikuje skupno stanovsko organizacijo. Učitelji v Zavezi so člane Slomškove zveze vabili k sebi v U.J.U. (Unija jugoslovanskega učiteljstva). A niso pristali na takšno organizacijo, ki bi bila sprejemljiva za vse in bi iz njenega programa odstranili vse, kar je učiteljstvo ločilo. Tako bi se lahko Slomškova zveza ukinila kot stanovska organizacija (a "ne kot kulturna"). Pri Zavezi na takšne spremembe niso pristali, in od tod toliko "kulturnobojnih člankov", ki jih je teden za tednom objavljala 'Učiteljski tovariš'. "Če že nočejo spoštovati našega verskega prepričanja, naj ga vsaj ne sramote", je zapisal Franc Lužnik, učitelj na Koroškem in še ostajal optimist. Pričakoval je namreč, da bodo sčasoma tudi v "nasprotnem učiteljskem taboru" zmagali treznejši člani, ki jim ni bila skupna stanovska organizacija le 'bluf', s katerim bi razbili Slomškovo zvezo. Učiteljsko društvo v Velikovcu si je prizadevalo ostati pošteno in nadstrankarsko in je skušalo vplivati na Zavezo, "da bi prenehala s kulturnim bojem".⁹⁹ Pomladi 1920 so upali, da so minili časi medsebojnih učiteljskih preprirov "zaradi takozvanega svetovnega naziranja, političnega prepričanja in drugih takih predsodkov" ter odklanjali "ta boj za oslovo senco." V tem duhu so prejeli resolucijo. Toda 'Učiteljski tovariš' prejete resolucije v tem stanovskem duhu ni objavil, saj je bila kritična tudi do vodstva Zaveze in pisanja njenega lista. A so jo objavili drugje.¹⁰⁰ Kamen spotike je bila – Slomškova zveza. V zvezi z njo se je uredništvo 'Učiteljskega tovariša' sklicevalo na sklep vodstva Zaveze. Prepričani so bili, da je že obstoj Slomškove zveze "stalno ogrožal stanovsko slogov v skupni organizaciji" in tudi v prihodnje pričakovali, da bo "tudi kot kulturno – bojna organizacija izkušala vedno posegati v delokrog strokovne organizacije, če njenim voditeljem ne bo prijala kaka stvar."¹⁰¹

Resolucijo koroških učiteljev so podprli in nekoliko dopolnili 15. 4. 1920 na občnem zboru Učiteljskega društva za Maribor in bližnjo okolico.¹⁰² A 'Učiteljski tovariš' je ni objavil, saj je bralcem zaupal le, da se nanaša "na Zavezo in predpogoje za ujedinjenje vsega jugosl. učiteljstva, kakor tudi na uredništvo našega stanovskega glasila." Kljub temu so jo nekatera štajerska in dolenska učiteljska društva na svojih zborovanjih soglasno tudi podprla.¹⁰³ Tudi Pedagoško društvo v Krškem je bilo za čimprejšnjo združitev jugoslovanskega učiteljstva v eno stanovsko organizacijo in bilo odločno za nadstrankarsko stanovsko organizacijo. Ta naj se ne ukvarja s spornimi političnimi in kulturnimi vprašanji, ki se neposredno ne dotikajo šolstva. Menili pa so, da šola in učiteljstvo ne smeta postati vprašanje ene stranke, kajti kultura je last vsega naroda.¹⁰⁴ Precej bolj negativno razpoloženje do Slomškarjev je bilo na Kamniškem. Kamniško učiteljsko društvo je Mariborsko resolucijo odklonilo 17. 6. 1920 na svojem zborovanju. Kasneje so se celo spraševali ali naj kolege, ki so v nasprotnem taboru, ki je bil njim "in

⁹⁸ Učiteljski svet za Koroško, SU (15. 1.) 1920, 20.

⁹⁹ Franc Lužnik, Odprto pismo tovarišu F. Š-u, SU (15. 4.) 1920, 83 (Krejanec pri Galiciji na Koroškem, 17. 3. 1920).

¹⁰⁰ Okrajno učiteljsko društvo v Velikovcu, UT (15. 4.) 1920, 3. Redni občni zbor 13. 3. v Velikovcu, predsednik Magerl. – Resolucijo v listu Jugoslavija je objavil D. H. (? Dragotin Humek).

¹⁰¹ Zakaj nismo priobčili resolucij Mariborsko-velikovškega društva, UT (24. 6.) 1920, 3.

¹⁰² Učiteljsko društvo za Maribor in bližnjo okolico, UT (15. 4.) 1920, 3.

¹⁰³ Savinjsko učiteljsko društvo, UT (26. 6.) 1920, 2. "Jugoslovanskemu učitelju bodi stanovska edinost višje organizacije". – Belokranjsko učit. društvo, n.d., 3. – Učiteljsko društvo za marbreški okraj, n.d., 3. – M. Stiplovšek, Razmah, 384.

¹⁰⁴ SŠM, UJU, šk. 1, 1920, 7: Dopis Pedagoškega društva v Krškem vodstvu Zaveze, 20. 6. 1920; n.d., 1920, 23, Dupis 11. 12. 1920. – Centralizem in avtonomija, SU (15. nov., dec.) 1920, 189

državi sovražen", še imajo za svoje kolege.¹⁰⁵ Kljub temu so tudi v Učiteljskem tovarišu našli "par krasnih člankov" najbrž kot izraz mlajše generacije, kot je sredi leta 1920 pisal Stanko Vrhovec. Po njegovem je v stanovsko organizacijo spadal vsak jugoslovanski učitelj in zaviralce tega procesa je svaril, da jim bo učiteljstvo prepustilo "žalostno vlogo škodljivcev" učiteljskega stanu.¹⁰⁶ Usmeritev koroško-mariborske resolucije je uspela šele v učiteljskem deklaracijskem gibanju leta 1926.

Te "mariborske" resolucije je 'Slovenski učitelj v celoti objavil v slavnostni številki ob dvajsetletnici Slomškove zveze sredi julija 1920. Zavzemanje za stanovsko povezovanje slovenskega in nato jugoslovanskega učiteljstva ni bilo sporno. Sporna pa je bila 5. točka z očitki uredništvu stanovskega lista ('Učiteljski tovariš'), da ne zastopa usmeritve nadstrankarske stanovske organizacije temveč vsiljuje svoje nazore in žali politično prepričanje posameznih učiteljev. Šesta točka je izražala namero, da se glede uveljavljanja načel stanovske organizacije poveže z drugimi okrajnimi učiteljskimi društvi. V 7. točki pa niso imeli nič proti nadaljnjemu delovanju Slomškove zveze, a le kot kulturne organizacije.¹⁰⁷

Ob nastajanju skupne jugoslovanske učiteljske organizacije je 'Učiteljski tovariš' 1. aprila 1920 v članku V. Rusa ugovarjal vodstvu 'Slomškove zveze', ki se ni hotela razdružiti, drugi učitelji pa da se niso organizirali po strankarski pripadnosti.¹⁰⁸ Kot da bi bilo slovensko učiteljstvo na dveh bregovih. 'Slovenski učitelj' ni sprejemal, da so v stanovskem društvu nasprotovali idejnemu organiziranju učiteljstva za prosvetno delovanje med ljudstvom. Predvsem je 'Slomškova zveza' hotela jamstvo, da bo stanovsko društvo res le stanovska organizacija in da stanovsko glasilo ne bo propagiralo ene idejne usmeritve.¹⁰⁹ Za krščansko učiteljstvo bi bilo sodelovanje v Uniji možno ob spremembi pravil, svobodni zunaj stanovske organizacije in zastopstvu v uredništvu "stanovskega" glasila kot poročstvo, da list ne bo objavljajl prispevkov o t. im. kulturnih (idejnih, svetovnonazorskih) vprašanih, ki so jih ločila. Ker je vodstvo Zaveze izjavilo, da se ne bo več pogovarjalo s Slomškovo zvezo, je bila odločitev odvisna od učiteljstva v okrajnih društvi, ki jih je povezovala Zaveza. "Ako se izjavi tudi učiteljstvo za kulturno nasilje, potem pojedmo svoja pota", zgodovina pa bo pokazala, kaj je bilo koristno za učiteljski stan. Kot zadnji poskus pa so poslali učiteljstvu okrožnico o tem vprašanju,¹¹⁰ ki jo je objavil tudi 'Učiteljski tovariš'. Luka Jelenc je to "dolgovezno poslanico" komentiral z "Jezijo se ..." in zatrdil, da morajo člani Slomškove zveze vstopiti v okrajna učiteljska društva, ki so podlaga organizaciji. Združevalni učiteljski kongres jugoslovanskih učiteljskih organizacij so določili za 18. julij 1920 v Beogradu.¹¹¹

Polemično pisanje učiteljstva v različnih listih je bilo med obiskom regenta Aleksandra v Ljubljani in pred učiteljskim kongresom v Beogradu poleti 1920 prava "divja gonja" in marsikaj so brezobzirno natisnili v časopisju. Nato so na obeh straneh želeli pomiriti položaj in 8. 7. 1920 je vodstvena seja Zaveze obravnavala željo Slomškove zveze za podpis medsebojne izjave obeh stanovskih organizacij: a) da prenehata z oseb-

¹⁰⁵ Kamniško učiteljsko društvo, UT (26. 6.) 1920, 3. Na okrožnico Zaveze naj se povežejo s Slomškovo zvezo glede načrtovane učiteljske Unije so soglasno sklenili, "da se zborovanje s 'Slomškovo zvezo' opusti." – Za kroniko, SU (15. 3.) 1921 – navaja UT (17. 2.) 1921.

¹⁰⁶ Stanko Vrhovec, Skupna organizacija učiteljstva, SU (15. 6.) 1920, 104–105.

¹⁰⁷ Resolucije, SU (15. 7.) 1920, 147.

¹⁰⁸ V. Rus, Naša Unija, UT (1. 4.) 1920, 1.

¹⁰⁹ Učiteljska organizacija, SU (15. 4.) 1920, 81. V isti številki je 'Učiteljski tovariš' priporočal 'Sokolica.' Zato so Slomškarji želeli svobodo in jo puščali tudi liberalnemu učiteljstvu, da ustanovi list in se v njem spotika nad Cerkvijo in duhovščino, "toda v stanovsko glasilo to ne spada."

¹¹⁰ Kdaj bi bila Unija mogoča za krščansko učiteljstvo?, SU (15. 4.) 1920, 81–82.

¹¹¹ L. Jelenc, Jezijo se ..., UT (22. 4.) 1920, 1. – Vsem podružnicam 'Slomškove zveze' in okraj. učiteljskim društvom v Sloveniji, UT (22. 4.) 1920, 3.

nimi napadi in boji v obeh stanovskih listih in b) da politični listi opustijo osebne napade na učiteljstvo. Zaveza je menila, da so le v 'Slovincu' in 'Domoljubu' objavljali napade na učiteljstvo in šolo. Podpisali niso nič, je pa predsednik Zaveze Jelenc po naročilu vodstva izjavil odposlancu Slomškove zveze Juliju Slapšaku, da 'Učiteljski tovariši' ne bo objavil nobenega napada več, če bo tako ravnal tudi 'Slovenski učitelj' in politična glasila SLS.¹¹² Še v isti številki 'Učiteljskega tovariša' pa so pisali, da so krščanski učitelji pokazali "*proketo malo resnosti*", ko so neutemeljeno protestirali proti klicem 'proč od Rima' in besedam o klerikalizmu na učiteljskem zborovanju v Beogradu julija 1920 ob ustanovitvi UJU. Tamkajšnji zborovalci so ob Jelenčevi predstavitvi slovenskih razmer in omembi dveh učiteljskih organizacij: strokovne, ki ji je predsedoval Jelenc in 'klerikalne', bučno reagirali: "*zagrmelo enoglasno iz tisočev grl: 'Dol ž njo!'*" 'Slovincu' so očitali, da o tem ni poročal.¹¹³ A v dopisu iz hrvaških učiteljskih krogov je prišel pravi odgovor: Moč fraze. Tam, kjer je slovenski učitelj Jelenc videl 'klerikalizem', je pravoslavni minister (Janković na orlovskem shodu v Mariboru) videl katicizem. Sicer pa je med Srbi veljala verska toleranca, celo tovrstna indiferentnost.¹¹⁴

Učiteljstvo Slomškove zveze tako ni uspelo, ko je previdno želelo zagotoviti za res samo stanovsko usmeritev Unije in tudi takšna pravila.¹¹⁵ Združitev učiteljskih zvez so izpeljali brez katoliško usmerjenega učiteljstva in tako jugoslovanska učiteljska organizacija UJU ni združila vseh učiteljskih organizacij v državi. 'Slovenski učitelj' je pisal po oblikovanju jugoslovanske učiteljske organizacije UJU, da so liberalni učitelji ustanovili "*neko papirnato Udruženje*" zato, "*da bodo krajšim potom udrihali po 'klerikalcih'*"¹¹⁶

Vsa silna idejna nasprotovanja pa so imela tudi svojo realno gospodarsko podlago. Komentar v 'Slovenskem učitelju' k poročilu Jakoba Dimnika o gospodarskih organizacijah učiteljstva v jubilejni številki 'Učiteljskega tovariša' je bil zelo vznemirljiv. Odkrival je, da 70% učiteljstva niti ni vedelo, da te gospodarske zadruge niso last učiteljstva ali 'Zaveze', temveč le nekaterih liberalnih učiteljev z vplačanimi zadržanimi deleži. Učiteljska tiskarna je sicer delovala "*pod firmo vsega učiteljstva*", a je bila le "*navadna kupčijska zadruga najhujših učiteljskih strankarjev*". Trditev komentatorja je opozarjala na to kot na bistveno vprašanje organiziranja učiteljstva. To je bil eden glavnih vzrokov, "*da najbrž ne pride nikoli do ozdravljenja prežalostnih stanovskih razmer med učiteljstvom.*" Tedaj so namreč pod okriljem Učiteljske tiskarne (ne Zaveze) ustanovili še druga gospodarska podjetja. "*Sicer pa – to je zadeva 'naprednega' učiteljstva, ki hodi v 'Zavezo' na – tlako.*"¹¹⁷ Reakcije liberalnega kroga okoli Učiteljske tiskarne so leta 1926 ob prevladi depolitizacije v UJU pokazale utemeljenost teh pripomb.

Po ustanovitvi UJU v Beogradu – zborovanje Slomškove zveze v Mariboru

Konec julija 1920, že po zborovanju UJU v Beogradu, v katero se je Zaveza spretno vključila kot edini predstavnik slovenskega učiteljstva, je Slomškova zveza proslavila v Mariboru svojo dvajsetletnico in ustanovljala svojo deseto (Štajersko) podružnico. Slavnost so povezali z Orlovskim taborom 31. 7. in zborovali v telovadnici II. dekljiške me-

¹¹²Fabinc ne piše resnice.; Mera je polna!, UT (8. 7.) 1920, 3. – Iz pete vodstvene seje Zveze, UT (12. 8.) 1920, 3. – Krivda, SU (15. 2.) 1920, 48.

¹¹³V Mariboru je 'krščansko' učiteljstvo protestiralo, UT (12. 8.) 1920, 4.

¹¹⁴-ff- /Marko Vunič?, Moč fraze, SU (15. sept., okt.) 1920, 160–163.

¹¹⁵Podružnica 'Slomškove Zveze' za kočevski okraj; Podružnica Slomškove Zveze za kranjsko-radovljiški okraj, UT (22. 4.) 1920, 3.

¹¹⁶Napačna kalkulacija, SU (15. sept., okt.) 1920, platnice 3/.

¹¹⁷Učiteljska gospodarska organizacija, SU (15. 2.) 1920, 48.

ščanske šole v Mariboru.¹¹⁸ Člani Slomškove zveze so zagovarjali stanovsko povezo-
vanje vsega jugoslovanskega učiteljstva ob zahtevi po kulturno-politični svobodi, želeli
ustanoviti Unijo krščanskega učiteljstva v Jugoslaviji, pozneje še slovanskega katoliš-
kega učiteljstva. Krščanske politične voditelje so pozivali naj sledijo *"klicu ljudstva, ki
zahteva za vzgojo svojih otrok krščanskega šolstva in krščanskega učiteljstva."* Pro-
testirali pa so zaradi izjav predsednika 'Zaveze' na učiteljskem zborovanju v Beo-
gradu¹¹⁹ o potrebi združitve učiteljstva proti 'klerikalizmu' v Sloveniji. A zatrtili so, da
'klerikalizma' tu *"ne poznamo in ima le naše krščansko ljudstvo najmočnejšo gospodar-
sko, kulturno in politično organizacijo v Jugoslaviji."* Takšne resolucije so zborovalci
navdušeno sprejeli.

O beograjskem ustanovnem zborovanju UJU julija 1920 je v Mariboru poročal
hrvaški predstavnik katoliško usmerjenega učiteljstva Marko Vunić in ga predstavil kot
zborovanje demokratične, to je liberalne usmeritve. Na njem so z veliko nasprotij
ustanovili državno 'Udruženje jugoslavenskog učiteljstva' (UJU). Komunisti so hoteli
organizacijo postaviti na sindikalne temelje, čutile so se politične povezave (učitelji
pristaši demokratske stranke, radikalne stranke), 'Savez hrvatskih učiteljskih društava'
pa je bil proti centralizaciji. 'Slomškova zveza' sploh ni bila včlanjena v UJU. Tako UJU
ni povezala vsega učiteljstva, niti ni bila izključno stanovska organizacija, saj je bila v
kulturnih vprašanjih blizu liberalni, materialistični, antireligiozni vzgoji, kot je to kazalo
pisanje njenega glasila 'Narodna prosvjeta'.¹²⁰ Mariborsko zborovanje Slomškove zveze
je pokazalo na njihovo povezanost s katoliškim učiteljskim gibanjem pri Hrvatih.
Govorili so o načrtih za "Ligo katoliških nastavnika v kraljevini SHS" in celo za po-
vezavo s Čehi pri oblikovanju slovanske lige. V načrtu so imeli povezovanje s Srbi:
*"Rajši ramo ob rami z našimi pravoslavniimi brati kakor skupno s protikrščanskimi!"*¹²¹
Uspela katoliška manifestacija je bila vsem vir navdušenja za delo.¹²² Na kratko sta se
zborovanja udeležila tudi ministra dr. Anton Korošec in Velizar Janković. Srb iz
Šumadije Janković je govoril in duhu narodnega edinstva in se spominjal nosilcev te
ideje, v navdušenih besedah čustveno objemal narodne učitelje in klical: *"Vsi smo eno!
Brat moj mio, koje vere bio. Živili (Viharno ploskanje.)"* Dr. Korošec je krščanske vzgo-
jitelje spodbujal, naj po šolskem delu kaj naredijo tudi na kulturnem področju. *"Vaše
delo bodi, da po žilah našega naroda pretakate kri prave krščanske prosvete."*¹²³

Maja 1922 je 'Slovenski učitelj' predstavil članek iz hrvaške 'Narodne politike' z
naslovom *"Katoličko učiteljstvo i U.J.U."* Skupna stanovska organizacija jugoslovan-
skega učiteljstva bi morala biti najprej – zares stanovska. In dokler UJU ne vključi tudi
'Savez hrvatskih učiteljskih društava', 'Slomškove zveze' in 'Hrvatsko katoličko uč-
iteljsko društvo "Narodna Škola"', jugoslovansko učiteljstvo nima enotne stanovske
organizacije. Pisec M. V. (gotovo kar Marko Vunić) je predstavil stališča, ki sta jih po
njegovem zagovarjali 'Slomškova zveza' in 'Narodna škola'. Skupna organizacija – v
katero je vabila tudi UJU še nevčlanjeno učiteljstvo – bi moralo biti stanovsko in samo
stanovsko, skupno glasilo 'Narodna prosveta' pa tako urejevano, da ne bi napadalo
nikakršnega političnega ali verskega prepričanja, krščanskega, posebej katoliškega
nazora ali propagiralo protikrščanski pogled na svet. Bil je mnenja, da nobena sila ne

¹¹⁸ Proslava dvajsetletnice ..., SU (15. 7.) 1920, 148.

¹¹⁹ O beograjskem zborovanju je pisal UT, 12. 8. 1920. Ob ustanovitvi UJU je s slovenskim predlogom zma-
gala kompromisna rešitev organizacije med centralizmom in federalizmom. M. Bergant, Poizkusi, 11. –
M. Stiplovšek, Razmah, 384.

¹²⁰ M. Vunić, U.J.U. i vjerska sloboda, SU (15. 2.) 1921, 32–34. – Marko Vunić je jeseni 1923 omenjen kot
ravnatelj meščanske šole v Trogiru (SU 1923, 123).

¹²¹ Za versko vzgojo, SU (15. 12.) 1921, 198–199 in (15. 1.) 1922, 21.

¹²² Dvajsetletnica Slomškove zveze, SU (15. nov., dec.) 1920, 175–176.

¹²³ Dvajsetletnica Slomškove zveze, SU (15. sept., okt.) 1920, 156.

more pognati vse učiteljstvo v tabor ene politične stranke ali sistema, ki je trenutno vladal v državi. In na razlike med učiteljstvom pri političnemu in verskemu prepričanju je bilo treba računati tudi naprej. Hrvaška in slovenska katoliška organizacija učiteljstva sta pričakovali tudi po eno mesto v centralnem odboru UJU, in bili pripravljene za združitev v skupno stanovsko organizacijo.¹²⁴

6. Poskusi Slomškove zveze za vključevanje v UJU 1920/1921

Nekaj volje za povezovanje je pokazal tudi Beograd. Na pobudo glavnega odbora UJU v Beogradu je pripravil tajnik prosvetnega ministrstva Jovan Jovanović posvetovanje odbora poverjeništa UJU v Ljubljani z vodstvom Slomškove zveze. Zbrali so se 20. oktobra 1920, poslušali pobude za stanovsko zблиžanje, razpravljali o organizaciji, šolskem zakonu in službeni pragmatiki, a *"do kakega oficijelnega komunikeja ni prišlo."*¹²⁵

Ker se Slomškarji niso mogli dogovoriti v Ljubljani za sodelovanje z ljubljanskim poverjeništvom UJU, so spomladi 1921 poskusili še z neposrednimi stiki z Beogradom. Slomškova zveza je glavnemu odboru UJU poslala vlogo o možnem sodelovanju: želeli so mesto v glavnem odboru, dve odborniški mesti v ljubljanskem poverjeništvu, majhno spremembo pravil (v § 3. točka 2. "Stanovsko politični in strokovno znanstveni tisk") in da Slomškova zveza ostane le kulturna organizacija s svojim glasilom. Ožji sosvet UJU, poverjeništa Ljubljana je o tej zadevi, ki jo je prejel iz Beograda, aprila 1921 ponovil, da je potrebno včlaniti člane Slomškove zveze v okrajna društva, njihovo zvezo pa razpustiti. To je po njihovem pričevanju podpirala tudi večina odbornikov Slomškove zveze na skupnem sestanku oktobra 1920 v Ljubljani, ki se ga je udeležil in spodbudil Jovan P. Jovanović. A brez mandata članstva predsednik Slomškove zveze Štrukelj zapisnika tedaj ni hotel podpisati.

Slomškova zveza je 4. 3. 1921 poslala ljubljanskemu poverjeništvu UJU prepis svoje vloge v Beograd in predlagala lojalnost ob volitvah v Višji šolski svet. Sosvet UJU je sklenil, da ostanejo o Slomškovi zvezi pri sprejetem stališču in imel zadevo s tem za zaključeno.¹²⁶ S sprejemom članov Slomškove zveze v UJU se je ukvarjala tudi I. pokrajinska skupščina UJU septembra 1921 in glede na *"številne prijave članov Slomškove zveze v okrajna učiteljska društva"* sklenila (tako kot sosvet v avgustu), da sprejme vsakega, ki pisno izjavi, da je izstopil iz Slomškove zveze in zaprosi za sprejem v UJU. Ker niso hoteli le polovičarskega članstva na papirju, takih, ki bi se *"v delovanju"* ne strinjali z njihovimi stanovskimi prizadevanji, so jih obvezali za udeležbo na zborovanjih.¹²⁷

Posamezni učitelj(ce) so namreč že poleti 1921 izstopali iz Slomškove zveze in vstopali v okrajna društva poverjeništa UJU. Kakšnega je k temu koraku usmeril odnos do srečne prihodnosti jugoslovanskih plemen v enotni državi, a pri tem je dobil tudi zaproseno službeno mesto.¹²⁸ Niso pa v vseh učiteljskih društvih sprejemali (bivših)

¹²⁴M. V. / Marko Vunič /, Katoličko učiteljstvo u U.J.U., SU (15. 5.) 1922, 63–65. – Iz 'Narodne Politike', št. 79.

¹²⁵Posvetovanje članov ..., UT 28. 10. 1920, 3.

¹²⁶VII. seja ožjega sosveta UJU, poverjeništa Ljubljana, dne 21. aprila 1921, UT (5. 5.) 1921, 3–4. – Ponovno o tem: Iz seje ožjega sosveta ... UT (4. 12.) 1924, 2; – Krivda Slomškove zveze, da ni za skupno delo – dokazana, UT (11. 12.) 1924, 2. (Izjava J. P. Jovanovića). – Poročilo o odborovih sejah, SU (15. 8.) 1921, 136–8. seja, 8. 5. – Iz naše organizacije ... VII. seja ožjega sosveta ... 21. 4. 1921, UT (5. 5.) 1921, 3–4.

¹²⁷I. Pokrajinska skupščina UJU poverjeništvu Ljubljana. Potek in sklep skupščine dne 3. in 4. septembra 1921 v Rogaški Slatini, Sklepi ... Sprejem članov Slomškove Zveze v UJU, UT (15. 9.) 1921, 2.

¹²⁸SŠM, UJU, šk. 1, 1921, 17. Dopis Ernesta Šušteršiča ravnatelju Jelencu, Dragatuš, 17. 8. 1921.– Obrav-

Slomškarjev z odprtimi rokami. Zelo liberalno usmerjeno Okrajno učiteljsko društvo za radovljjski okraj je takšnega člana gledalo postrani in mu ni zaupalo. Sicer *"faktično ni bilo pravih vzrokov za nesprejem"*, posebno, če bi se ravnali po zahtevanju v 'Učiteljskem tovarišu' in na raznih skupščinah ... *"da je lahko naš član vsak tovariš bodisi kateregakoli svetovnega naziranja..."*. Posebna gorečnost zoper pristaša *"politične stranke, ki odkrito deluje z vsemi sredstvi zoper razvoj našega šolstva in zoper ujedinjenje našega naroda"*¹²⁹ se je prav v radovljjskem društvu pokazala tudi v nasprotovanju sicer sprejeti depolitizaciji organizacije po letu 1926.

Kljub vsemu zatrjevanju v Učiteljskem tovarišu, da jim je edino za stanovske in strokovne interese učiteljstva in da *"združuje UJU na temelju svojega programa učiteljstvo, ki pripada raznim političnim strankam, ... in ki je različnih svetovnih naziranj"*,¹³⁰ so člani Slomškove zveze čutili, da jih liberalno vodstvo slovenskega dela UJU ne sprejema. *"Vse druge stranke, vsi socialisti in komunisti pa imajo pravico, da si skupaj ... podajajo roke."* S takim uvodom so pospremili izjavo predsednika ljubljanskega poverjenišva UJU Luke Jelenca 17. 5. 1921 na seji širšega sosveta organizacije: *"O Slomškovi zvezi govorim danes zadnji pot. Naše stališče napram njej je danes jasnejše, nego kdaj poprej. Jasno dejstvo je, da so vsi člani Slomškove zveze zvesti pristaši klerikalne stranke in zveza sama privesek te stranke. Klerikalna stranka pa je protidržavna, deluje zoper državno edinstvo in hujska naše ljudstvo zoper srbski del našega naroda, ki je največ storil za naše osvobojenje. In ker so učitelji Slomškarji zvesti pristaši klerikalne stranke, so protidržavni element, ki se mu ne more izročati naše mladine, da bi jo vzgajali v protidržavnem duhu. Zato morajo Slomškarji ali iz šole, ali iz klerikalne stranke! To je moje stališče napram Slomškariji in po tem stališču se bom ravnal pri svojem delovanju – Tako naj bomo vsi edini!"* Edini komentar, ki so si ga na tako ostre očitke tedaj privoščili v 'Slovenskem učitelju', je bil pripis, da je olajševalna vsaj obljuba, da je kolega Jelenc govoril *"zadnjikrat"* tako oblastno in objestno o Slomškovi zvezi.¹³¹

Če so v avstrijskem obdobju v Slomškovi zvezi in na katoliški strani nasploh dvomili, da lahko liberalno usmerjeno učiteljstvo poučuje v duhu moralno-religiozne vzgoje, kot je to določal prvi člen osnovnošolskega zakona (iz 1869 in veljaven do 1929), tako je v jugoslovanskem obdobju liberalno učiteljstvo Zaveze / UJU odklanjalo katoliške učitelje v Slomškovi zvezi kot protidržavne zaradi njihovega nasprotovanja 'državnemu edinstvu'. Od načelnih stališč in groženj s premeščanjem protidržavnih učiteljev in drugih ukrepov proti njim, pa do uresničevanja tega, je bil le korak.

Še oktobra 1920 je bilo aktualno vprašanje okrajnih šolskih nadzornikov, ki jih je imenoval poverjenik dr. Verstovšek, a jih *"napredno učiteljstvo organizirano v Udruženju Jugoslovenskega Učiteljstva (U.J.U.)"* ni hotelo priznati, *"klerikalno učiteljstvo združeno v 'Slomškovi zvezi'"* pa je po pisanju liberalnega 'Kmetijskega lista' grozilo, da

navali so tudi vstop Josipa Pleničarja, šolskega vodje v Radovljici, ki je vstopil 22. 6. (*"Priglašam svoj pristop v okr. učiteljsko društvo kot stanovsko organizacijo."*), SŠM, UJU, šk. 2, 1924, Članski izkazi 16. – SŠM, UJU, šk. 1., 1922, 93.

¹²⁹ SŠM, UJU, šk. 1, 1922, 93. Dopisi Učiteljskega društva za radovljjski okraj. – Iz seje poverjenišva UJU v Ljubljani, UT (4. 8.) 1922, 3. (20. Radovljjsko učit. društvo ...). – SŠM, UJU, šk. 1, Članski izkazi 1922, 27 in šk. 2, Članski izkazi 1923, 7.

¹³⁰ Omenjali so več strank: Jugoslovanska demokratska stranka, Narodno socialistična stranka, Samostojna kmetijska stranka, Socialdemokratska stranka, Slovenska ljudska stranka.

¹³¹ Za kroniko, SU (15. 6.) 1921, 101–102. – L. Jelenc, S seje širšega sosveta UJU – poverjenišvo Ljubljana, UT (26. 5.) 1921, 1–2 (Stališče napram Slomškovi zvezi, str. 2).

bo odklonilo tiste, ki jih je imenoval minister.¹³² Prav vprašanje šolskih nadzornikov je prineslo konec avtonomije z odstopom Deželne vlade za Slovenijo s predsednikom dr. Jankom Brejcem 13. 12. 1920. Do odstopa poverjenika Verstovška so opravljali delo šolski nadzorniki, ki jih je imenoval sam, saj ni sprejel šolskih nadzornikov, ki jih je imenoval prosvetni minister Svetozar Pribičević. Ti so prevzeli šolsko nadzorstvo šele z nastopom Deželne vlade dr. Leonida Pitamica, v kateri je bil od 14. 12. prosvetni poverjenik dr. Fran Skabernè. S tem je centralna vlada kršila naredbo (ukaz) Narodne vlade SHS iz novembra 1918 o prehodni upravi. Kot je opazil že leta 1928 Narte Velikonja, je bila prav brzojavka, s katero je dr. Skabernè 16. 12. 1920 seznanil ministra prosvete z zaključkom zadeve s šolskimi nadzorniki, prva deloma pisana v srbsčini med predsedstvenimi spisi deželne vlade v Ljubljani. V njej je poročal ministru Pribičeviću, da je "uvelo u dužnost okrajne šolske nadzornike koje ste Vi postavili." Tako izbrani šolski nadzorniki so (do začetka 1924) na Slovenskem zagotavljali izvajanje šolskega programa s poudarjenim jugoslovanskim značajem.¹³³

Zaradi stalnih očitkov in pritiskov liberalne strani so v 'Slovenskem učitelju' bolj izrazito poudarjali svojo narodnostno in državno usmeritev. A UJU je uvajala "riho in vendar tako jasno tendencioznost", ki se je posebej opazila v njihovih glasilih. Od tod je izviralo "ono silno sovraštvo" proti 'Slomškovi zvezi', ki se je razvilo celo "do pavšalnih denunciacij: Slomškarji so protidržavni element!" Poudarjeno so zapisali v 'Slovenskem učitelju', da se je v Jelenčevih vrstah in njihovih glasilih "vsaj toliko, če ne že več, pisalo in navduševalo za bivšo Avstrijo, kakor v naših."¹³⁴ To je bilo nedvomno res, saj po navduševanju za patriotično vzgojo v habsburškem duhu ni bilo razlik. Prav pri 'Zavezi' so imeli pomembno vlogo "razni avstrijski zgodovinpisci in njih 'zlahta'", kot so zapisali in v mislih imeli J. Dimnika, sodelavce in njihovo literarno delovanje v tem duhu.¹³⁵ Tudi v stikih s Slovani je Zaveza iskala povezave z liberalnim delom slovenskega učiteljstva, 'Slomškova zveza' pa z učitelji krščanskega mišljenja.

Posebej so v polemikah v 'Slovenskem učitelju' izpostavili dejstvo, da je Slomškova zveza nastala zaradi Jelenčevega uvajanja politike v Zavezo, prvotno samo stanovsko organizacijo. In kakor so ti tedaj hoteli učiteljsko organizacijo identificirati s takratno napredno (liberalno) stranko, so pozneje UJU/Udruženju jugoslovanskega učiteljstva vpregali v voz JDS/Jugoslovanske demokratske stranke. Kaj pa pomeni takšna stanovska politika, so po zapisu v 'Slovincu' 2. 7. 1921, "žalibog skušali na lastni koži: mi in vi!" Na katoliški strani so bili po prevratu prepričani, da bodo vendar prišli do "zaželenega premirja" in so reorganizirali 'Slomškovo zvezo' ter se usmerili k preoblikovanju stanovske v zgolj kulturno organizacijo, iskali skupne stike z Zavezo, in tedaj z beograjskim vodstvom UJU. A najbrž jim Beograd ni odgovarjal prav po zaslugi Jelenca, ki je Slomškovo zvezo črnil kot državi nevaren element, kot privesek klerikalne stranke. V 'Slovenskem učitelju' so se branili, da jih je povezoval s SLS (ne s klerikalno stranko) le krščanski svetovni nazor in težnje, da ostane šola krščanska. Če v UJU niso

¹³² Slovensko ljudstvo in Vrstovškovi nadzorniki, UT (14. 10.) 1920, 3. – Imenovanja okrajnih šolskih nadzornikov so izvršena, UT (21. 10.) 1920, 2. – Med imenovanimi so bili vsaj nekateri Slomškarji – in že dotedanji nadzorniki (Grad, Stiasny, Josip Novak). – Protestiramo in ne priznavamo, UT (6. 1.) 1921, 3.

¹³³ Narte Velikonja, Razvoj šolske uprave, 710. "Ka telegramu br. 46840 izveštavam, da sem se danas primio vodstva poslova povereništva za uk in bogočastje u Ljubljani te sam uvelo u dužnost okrajne šolske nadzornike koje ste Vi postavili." – Jurij Perovšek, Liberalizem in vprašanje slovenstva, Nacionalna politika liberalnega tabora v letih 1918–1929, Ljubljana: Modrijan 1996, 28–35, 126–142.

¹³⁴ Pojasnilo, SU (15. 7.) 1921, 119–120 (Tovariš z dežele), po: Slovenec, 2. 7. 1921

¹³⁵ Jakob Dimnik je pripravil kar nekaj avstrijsko usmerjenih publikacij: Zlati jubilej preljubega cesarja Franca Jožefa I., ki ljubi in vodi ... (1898), Avstrijski junaki (1902), Avstrijska zgodovina za ljudske šole. V spomin na 70 letnico Franca Jožefa I. (1910); po vojni pa še publikacijo: Kralj Peter I. Osvoboditelj (1922).

izključevali "niti učiteljev-komunistov" in so hoteli doseči in uresničiti "antikrščanski značaj šole" s pomočjo njim sorodne JDS, potem so v Slomškovi zvezi pričakovali, da jim bodo v 20. stoletju pustili svobodo za uresničevanje svojega programa. Sicer bo nasilje nad člani Slomškove zveze "rodilo zopet one čase, ki ste jih Vi in Vaši somišljeniki že tolikokrat ožigosali".¹³⁶

Spretnost liberalne politike so kazale tudi volitve v Višji šolski svet, ki so ga oblikovali marca 1921 in nato njegovo delovanje,¹³⁷ v katerem so se čutila tudi nasprotovanja liberalne UJU in katoliško usmerjene Slomškove zveze. Slišale so se celo zahteve, "da bi se Slomškova zveza, ki je bila v Avstriji zatočišče protinarodnih, neznačajnih in po večini kupljenih učiteljev, v Jugoslaviji morala razpustiti." In odgovor na tako hude obtožbe? "Katoliško – nasprotniki mu pravijo klerikalno – prepričanje", so julija 1921 poudarili, nalaga zvestobo narodu in državi. Protinarodni in kupljeni učitelji so 'Slomškovo zvezo' že zapustili "in se preselili v liberalni tabor." Učitelji in učiteljice v Slomškovi zvezi niso mogli pričakovati tedaj nobenih koristi temveč same težave, a so kot značaji vztrajali.¹³⁸

Od sodelovanja idejno različno usmerjenega učiteljstva med vojno in v začetku nove jugoslovanske države je že v letu 1919 prihajalo do nasprotovanj. Med osnovnošolskim učiteljstvom na Slovenskem so se do leta 1920 obnovila tradicionalna liberalno-katoliška nasprotja in prepričanje "šola je verska – ali protiverska". Spraševanja katoliške strani v letih pred 1918, ali lahko liberalni učitelj poučuje kot je določal šolski zakon (v duhu moralno religiozne vzgoje), so po letu 1920 zamenjali dvomi liberalne strani ali je katoliški učitelj, za njih pristaš protidržavne SLS, primeren za poučevanje v jugoslovanski šoli.¹³⁹ Nedvomno veliko pripravljenost učiteljstva za oblikovanje nestrankske učiteljske zveze sta uspešno ovirala tudi politični katolicizem in liberalizem. Učitelj je bil zaželen politični agitator pri SLS, zlasti pa pri JDS, saj se stranki nista mogli odpovedati vplivu na šolo in na učiteljstvo s pomočjo učiteljskih organizacij, "njunih tako pomembnih akcijsko-propagandnih oporišč."¹⁴⁰ Obvladovanje večinske učiteljske organizacije (Zaveza/slovenski del UJU) je imelo tudi ekonomsko podlago in osebni finančni interes, zlasti je bilo pomembno lastništvo Učiteljske tiskarne, zato je slovensko učiteljstvo šele po slabih izkušnjah s spreminjajočim se političnim režimom komaj leta 1926 preseglo idejna in politična nasprotja z depolitizacijo učiteljske strokovne organizacije (UJU).

¹³⁶Pojasnilo, SU (15. 7.) 1921, 119–120 (Tovariš z dežele), po: Slovenec, 2. 7. 1921.

¹³⁷Nastajanje jugoslovanske učiteljske organizacije (UJU), v kateri pa ni bilo Slomškove zveze, pojasnjujejo tudi izjave predsednika društva M. Kosina na zborovanju Okrajnega učiteljskega društva cerkniško-logaškega okraja v Grahovem 5. 3. 1921. Zatrdil je tudi, da so: "... kovali načrte za udruženje, da se ubranimo klerikalizmu." Ob misli, da bi bil vsak učitelj dobrodošel pri zborovanju, je Žnidaršič ugovarjal, "da se Slomškarje ne smatra kolegom." Okrajno učiteljsko društvo cerkniško-logaškega okraja, UT (31. 3.) 1921, 3–4. – Ivan Jakše, V važnem trenutku, UT (10. 3.) 1921, 1; – Beganje učiteljstva ob volitvah v višji šolski svet, UT (12. 3.) 1920. Posebna izdaja, /!/- Zadnji poizkus; Znak politične nemorale; Čigav je letak? UT (17. 3.) 1920, 3. – Hren, Opozicija v organizaciji, UT (31. 3.) 1921, 3.

¹³⁸Seja višjega šolskega sveta, SU (15. 7.) 1921, 117–118.

¹³⁹Op. 93 in 131.

¹⁴⁰Stiplovšek, Razmah, 382, 391.